

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“AZƏRBAYCANDA MALİYYƏ BAZARLARININ İNKİŞAFINDA BANKLARIN
ROLU” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Əliyev Ayaz Ağə oğlu

BAKİ 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh

“ ____ ” _____ 20__ -ci il

“AZƏRBAYCANDA MALİYYƏ BAZARLARININ İNKİŞAFINDA
BANKLARIN ROLU”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: Maliyyə bazarları

Qrup: 670

Magistrant

Əliyev Ayaz Ağə oğlu

Elmi rəhbər

i.ü.f.d., Mütəllimova Vəfa Allahverən

Proqram rəhbəri

i.e.n., dos. Seyfullayev İlqar Zülfüqar

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi

BAKİ - 2019

Summary

The relevance of the research: In recent years, all subjects of the financial market are developing in the Republic of Azerbaijan. The banking sector, the securities market, the insurance industry, etc. development trends occur. Nevertheless, the level of business development does not provide the necessary development of financial markets, as well as the development of financial markets. Due to the day-to-day development of the economy, important roles played by the financial markets in the economy, new problems are emerging in this direction and their research is topical.

Purpose and Objectives of the Research: The purpose of the study is to analyze the problems of financial market formation, to develop concrete scientific findings and suggestions based on the study of the state and corporate securities circulation in the financial market, the assessment and regulation of insurance and currency markets. Directions for the promotion of an existing situation has been identified to achieve the goal.

Used research methods: Statistical, systematic approach, comparative analysis, positive and normative approach and observation methods were used in research.

Research Information: In the dissertation the statistical materials of the Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, official statistical materials of the Ministry of Economic Development, Central Bank, Ministry of Finance, Ministry of Taxes and other official information, Baku Stock Exchange, State Securities Committee and National Depository Center were used.

Findings of the study: The fact that the majority of business entities are not in good financial condition increases the importance of business lending. One of the factors limiting the development of the banking sector is the high risk. One of the major areas of business financing is the placement of securities in the stock market. The financial market is the center where the most effective investment decision is made and mobilizes the accumulated savings and turns them into investment.

Scientific and practical significance of the results: It is possible to use the research to obtain information about the securities, the financial market, the relationship between the banks and the financial market.

Key words: financial market, securities, banks, capital market

İxtisarlər və işarələr

BOKT	Bank Olmayan Kredit Təşkilatı
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
BİA	Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası
AYİB	Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
İİB	İslam İnkişaf Bankı

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ	6
I Fəsil.	Maliyyə bazarının mahiyyəti və bazar iqtisadiyyatı şəraitində formalaş- masının nəzəri və praktiki məsələləri	9
1.1.	Maliyyə bazarının mahiyyəti və rolu haqqında nəzəri baxışlar	9
1.2.	Ölkəmizdə maliyyə bazarının inkişafının qanunvericilik əsasları və mərhələləri	13
1.3.	Maliyyə bazarının ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında rolu və əhəmiyyəti	18
II Fəsil.	Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarının bank sektoru ilə əlaqəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	22
2.1.	Maliyyə bazarında dövlət və korporativ qiymətli kağızların dövriyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	22
2.2.	Azərbaycanda maliyyə bazarının segmentləri və onların müasir bank sisteminə təsiri	29
2.3.	Azərbaycanda maliyyə bazarı və bank sisteminin inkişafının əlaqəsinin təhlili.....	36
III Fəsil.	Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	43
3.1.	Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarının perspektiv inkişaf yolları	43
3.2.	Maliyyə bazarının dövlət tənzimlənməsinin və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	50
3.3.	Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarının beynəlxalq əlaqələrin gücləndirilməsi yolları.....	54
	NƏTİCƏ	65
	İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	67
	ƏLAVƏLƏR.....	69
	Şəkillərin siyahısı.....	69
	Qrafiklərin siyahısı.....	69

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan iqtisadiyyatının münasibətləri nümayiş etdirmək üçün dəyişməsi bazar sisteminin işində maliyyə hərəkətinin bütün hissələrinin təlimatında genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Buradan başlayaraq, büdcə bazarının inkişafı ölkənin maliyyə dəyişiklikləri ilə sadə bir şəkildə müəyyən edilir. Ölkədə dövlət tərəfindən iddia edilən əmlakın özəlləşdirilməsi nəticəsində, özəl banklar və digər büdcə təşkilatları ilə və pul sahəsi ilə sıx iştirakda işləyən xüsusi biznes subyektləri artmışdır.

Pulla əlaqəli bazarların inkişafı bazar münasibətlərinin formalaşmasında və iqtisadi inkişafın təmin edilməsində vacibdir. Büdcə vasitəçiliyini millətdə yaxşılaşdırmaq ehtiyat fondları hazırlamaq və bu aktivlərə maraq göstərmək üçün böyük şərait yaradır.

Təcrübə göstərir ki, münasibətlərin reklamı irəliləyiş təbii olaraq maliyyə inkişafı vermir. Pul inkişafının təmin edilməsi, millətin iqtisadiyyatının kəmiyyət və subyektiv markerlərinin təkmilləşdirilməsi böyük miqyaslı müəssisə tələb edir. Bununla yanaşı, bu müəssisələrlə məşğul olmaq üçün uyğun biznes strukturlarının olması əlavə olaraq pul inkişafı üçün vacib şərtədir. Biznesin inkişafı və ölkədə pulla əlaqəli aktivlərin təşkili müxtəlif səbəblərdən biridir. Real sektorun təkmilləşdirilməsi pul bazarlarının təşviqini tələb edir və büdcə bazarlarının inkişafı əsl sahənin inkişafı üçün vacib şərtlərdən biridir. Buradan başlayaraq, büdcə bazarları ilə iqtisadiyyatın gerçək bölünməsi və onların bir-birinə təsiri ilə bağlı əlaqənin məntiqi araşdırılması üçün inanılmaz bir tələb var.

Pulla əlaqəli bazarın bütün sub-seqmentləri son vaxtlar Azərbaycan Respublikasında yaranır. Maliyyə sahəsi, qiymətli kağızlar sərgisi, qorunma bölməsi və s. İrəliləmə nümunələri baş verir. İyileşirmə səviyyəmizlə və buna görə də, pulla əlaqəli bazar inkişaf səviyyəsini biznesin inkişafı səviyyəsinə qədər büdcə bazarının inkişafı təmin etmir.

Pul bazarında pul ilə əlaqəli alətlər alış və müqavilə obyektləridir. Bu bazarda nağd pula aid olan alətlərdən istifadə edərək tacirin, yəni toplayıcıların

spekülatörlerine mübadilə edilir. Müxtəlif pullarla əlaqəli təşkilatlar bu prosedura arbitr kimi çıxış edirlər. Onlar öz mülkiyyətçilərindən nağd pul alır və ehtiyacı olanlara çatdırırlar. Günün sonunda büdcə müəssisələri pulla əlaqəli bazarda əsas oyunçulardan biridir. Onlar iki vender, alıcı və büdcə vasitəçiləri kimi gedə bilər.

Pul bazarının inkişafı üçün başqa bir şərait iqtisadiyyatın təhlükəsizliyidir. Gəlirin bir hissəsini koordinasiya edərkən bəzi təhlükəli fəaliyyət tələb olunur. Şübhəsiz ki, insanlar büdcə resursları kimi öz aktivlərini saxlamağa tərəddüd edirlər. Şübhəsiz pul və siyasi şərtlərdə insanlar zənginliklərini tədricən qızıl, çətin müştəri malları, uzaq pul və müxtəlif resurslar kimi saxlamaq istəyirlər. Belə bir şəkildə, millətin pulla əlaqəli bazarında makroiqtisadi və siyasi sərtliyin əsas şərtləri etibarlılıqdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Maliyyə bazarları və banklar arasındakı əlaqənin dinamikasının qeyri-stabilliyi və sözügedən əlaqələrin dünya eləcə də Azərbaycan səviyyəsində öyrənilməsi tədqiqatın əsas problemi kimi çıxış edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Araşdırmanın əsas məqsədi maliyyə bazarının formalaşmasının başlıca məsələlərini təhlil edib, maliyyə bazarında mövcud olan dövlət və institusional qiymətli kağızların dövriliyyəsi, müasir sığorta və valyuta bazarlarının qiymətləndirilməsi və tənzimlənməsi məsələlərinin təhlil olunması ilə elmi cəhətdən səmərəli və dəqiq nəticələr və təkliflər verməkdir. Təklif olunan məqsədə nail olmaq üçün aşağıda göstərilən vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- maliyyə bazarının səciyyəvi funksiyaları və rolu ilə əlaqədar nəzəri baxışları təhlil etmək;
- maliyyə bazarının tərəqqisinin hüquqi xarakterlərini və mərhələlərini araşdırmaq;
- maliyyə bazarında dövlət və korporativ qiymətli kağızların həcmi təhlil etmək;
- sığorta bazarının meydana gəlməsi mərhələlərinin ətraflı öyrənilməsi;
- maliyyə bazarının fəaliyyətlərinin məsələlərinin öyrənilməsi;

- dövlətin inkişafının aspektlərini və maliyyə bazarının hüquqi tədbirlərini öyrənmək;
- beynəlxalq münasibətləri gücləndirməkdə maliyyə bazarının əhəmiyyəti.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın obyekti olaraq respublikamızda olan qiymətli kağızlar, birja, kredit bazarı, bank, valyuta, sığorta eləcə də borc bazarları seçilmişdir. Tədqiqatın predmeti Azərbaycanın maliyyə bazarlarının banklarla arasındakı əlaqənin araşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqat metodları. Dissertasiyanın yazılma prosesində müqayisəli-statistika, iqtisadi və digər hesablama materialları istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dünyanın və Azərbaycanın görkəmli iqtisadçı alimlərinin, Respublikamızın Konstitusiyasının, Nazirlər Şurasının qərarlarının, Prezidentin fərmanlarının, müvafiq qanunvericiliyin və normativ sənədlərin əsərləri.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Dissertasiyanın yazılması zamanı elmi ədəbiyyatın çatışmazlığı problem yaratmışdır.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar banklarda günbəgün dəyişən kapital əməliyyatlarının araşdırılmasına üçün olduqca əhəmiyyətlidir.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, eləcə də ədəbiyyat siyahısından ibarət olub 75 səhifədən ibarətdir.

FƏSİL 1. MALİYYƏ BAZARININ MAHİYYƏTİ VƏ BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Maliyyə bazarının mahiyyəti və rolu haqqında nəzəri baxışlar

Müxtəlif ədəbiyyatlarda fərqli təriflərlə tanınan maliyyə bazarı anlayışı ümumi iqtisadiyyatın digər elementlərindən daha yeni bir termindir. İqtisadiyyatda onun rolu maliyyə ehtiyatlarının bölgüsünün tənzimlənməsinə nəzarət etməkdir. Bu o deməkdir ki, maliyyə ehtiyatlarının meydana gəlməsi, səmərəli istifadəsi məhz maliyyə bazarının hesabına həyata keçir. Maliyyə resurslarının əsasən əmtəə kimi özünü təqdim etdiyi bazar maliyyə bazarıdır. Sözügedən bazarın əsas məqsədi maliyyə vasitələrinin səmərəli şəkildə istifadəsi və onların ehtiyac yaranan sahələrə müvəffəqiyyətlə göndərilməsini təmin etməkdir.

Maliyyə bazarının formalaşmasının vacibliyinin başlıca faktorlarından biri maliyyə resurslarının qeyribərabər paylanmasıdır. Buna belə şərh verə bilərik ki, bütün təsərrüfat subyektinin yerinə yetirdikləri əməliyyatların təməlinə pul qoyub daha çox gəlir əldə etmək durur. Bu hal isə pul vasitəsinin hərəkəti ilə izlənilir. Yəni, təsərrüfat subyekti xərcləri qarşılamaq üçün pul vəsaiti qoyur, bunun nəticəsində gəlir kimi pul vəsaiti əldə edir və bu vasitələr əməliyyatların davamlılığını təmin etmək üçün xərclənilir. Bir çox hallarda, əldə olunmuş xeyir çəkilən xərclərdən artıq olur və məqsədyönlü olarsa, çox olan pay fəaliyyətin artırılmasına və ya daha çox pul toplanmasına yönəldilir.

Bəzi hallarda əldə olunan gəlir nəinki fəaliyyəti genişləndirməyə, hətta mövcud fəaliyyət növünü qoruyub saxlamağa belə kifayət etmir. Göründüyü kimi, iqtisadi məsələlər üzrə fəaliyyəti nəticəsində, bir qayda olaraq, pul materialına ehtiyac yaranır. Bununla da, sərbəst pul vasitəsinə sahib təşkilatlar başqa müəssisələrə maliyyə yatırımlarını reallaşdırarkən bu əməliyyat bir yandan bu müəssisənin gəlirini çoxaltmağa yönəlirsə, o biri yandan başqa təşkilatın maliyyəsini yaxşılaşdırmağa və ya onu böhrandan — qurtarmağa istiqamətlənmişdir. Beləliklə, maliyyə bazarı nağd pula ehtiyacı olanlar

istiqlamətində vasitəçi rolunu oynayır. Onu da bildirmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatının inkişafında maliyyə bazarının əhəmiyyəti böyükdür. Maliyyə bazarı bir çox əməliyyatları həyata keçirir ki, bunlar da onun iqtisadiyyatın inkişafında rolunu bir daha sübuta yetirir:

- birbaşa müzakirə nəticəsində alıcı ilə satıcı, bazarda təyin olunan həqiqi satış qiymətləri maliyyə alətləri, bazara çıxır;

- bir subyektdən digərinə nağd pul ötürülməsi. Sözügedən anlayış isə o deməkdir ki, pullar subyektlər arasında dövr edir. Bu, özünü maliyyələşdirilən resursların bölüşdürülməsi, daimi olmayan sərbəst kapitalar və qiymətli kağızların əldə olunması ilə əlaqədardır iqtisadi münasibətlərə aiddir. Hal-hazırda bütün dünyada maliyyə materiallarının əksəriyyəti maliyyə bazarı vasitəsilə yayılır;

- investorların səmərəli yatırımları üçün maliyyə bazarı ən effektiv istiqamətləri və imkanları yaradır. Bu halda investorlar ancaq ölkə əhatəsində deyil bütün dünya miqyasında investisiya qoyulması imkanı əldə edir;

- iqtisadiyyatın maliyyə bazarının ən vacib xüsusiyyətlərindən biri maliyyə resurslarının yerləşdirilməsi və əldə edilməsi üçün xərclərin (tədqiqat xərclərinin və məlumatların) minimuma endirilməsidir.

Hazırda maliyyə bazarları dövlət səviyyəsində maliyyə resurslarının təmin edilməsində həm müstəqil, həm də makroiqtisadi mülkiyyət formasında mühüm rol oynayır. Bu, maliyyə bazarları olmadan bazar iqtisadiyyatının inkişafını əldə etməyin qeyri-mümkünlüyü bir daha göstərir. Sözügedən sistem, kapital dövrünün təmin edilməsinin əsas növü və sistemi olub maliyyə əlaqələri şəbəkəsində alqı-satqı əlaqələrinin ümumi anlayışını ehtiva edir. Maliyyə bazarlarının meydana gəlməsi obyektiv xarakterli olmaqla birlikdə, sözügedən bazar dövlətin və fərqli təşkilati-hüquqi şəkli sahib olan təşkilatların fəaliyyətinə bağlı şəkildə daha da inkişaf etmişdir. Bundan başqa, bazar iqtisadiyyatı dövlət müdaxiləsi, dövlət müəssisələrinin qarşılıqlı fəlakətləri səviyyəsinə qədər də inkişafa təsir göstərmişdir. Məlumdur ki, ölkənin dünya iqtisadi sistemində

integrasiyası çərçivəsində aparılan iqtisadi islahatların dərinləşməsi dinamik inkişafa şərait yaradır.

Belə şəraitdə ölkənin iqtisadiyyatına maliyyə resurslarının davamlı cəlb olunması bu dinamik inkişafa daha da təkan verə bilər. Daxili qaynaqlardan əlavə, müasir dövr iqtisadi inkişafa xarici qaynaqları cəlb etmək zərurətini yaradıb. Bunu təmin edən ən əhəmiyyətli vasitələr maliyyə bazarlarının mövcudluğunu bir daha göstərir. Bazar iqtisadiyyatındasözügedən bazarlar mülkiyyət şəklinə bağlı olmadan makroiqtisadi səviyyədə olmaqla birlikdə, dövlət nəzdində də maliyyə ehtiyatlarının təmin olunması məqsədilə vacib vəsaitdir. Sözügedən bazarlar pul hərəkətinin təşkili və maliyyə əlaqələri sahəsində alqı-satqı münasibətləri kimi fəaliyyət göstərən xüsusi forma və üsuldur. Maliyyə bazarlarının yaradılması bir obyektiv xarakterə sahibdir və dövlətin hüquqi normalarına sahib olan müəssisələrin, müxtəlif qurumların fəaliyyətinə görə daha da tərəqqi edir.

Bununla yanaşı, dövlətin iqtisadiyyata, əsasən də bazar iqtisadiyyatına müdaxiləsi, dövlət və müəssisələrin qarşılıqlı əlaqəsi də maliyyə bazarından öz təsirini əsirgəməmişdir. Maliyyə bazarları əmtəə aktları kimi maliyyə resurslarının olduğu bazarın bir formasıdır. Digər bir yanaşma ilə baxsaq, maliyyə bazarı iqtisadi qurumlar arasında pul vəsaitlərinin bölüşdürülməsini həyata keçirən bazardır. Maliyyə bazarlarının məqsədi maliyyə ehtiyatlarının və kapitallarına effektiv formada istismarını və sözügedən resursların satılmasını həyata keçirməkdir. Bu halda effektiv bazar iqtisadiyyatı aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- ehtiyatların satıldığı andan etibarən təsərrüfatın dövriyyəsində alınması və istifadəsi anına kimi ən qısa müddət;
- resursların ilk sahibləri tərəfindən satıldığı qiymət və son istehlakçının əldə etdiyi malın dəyəri arasındakı ən az fərq (fərq).

Maliyyə bazarlarının meydana gəlməsinə ehtiyacın əsas faktorlarından biri iqtisadiyyatda maliyyə ehtiyatlarının qeyri-bərabər paylanmasıdır. Bunun səbəbi, müəssisələrin bir hissəsində maliyyə ehtiyatlarının çox olması, digərində isə əksikliklərin olmasıdır. Bununla da maliyyə bazarının formalaşdırılması, maliyyə

birdəşmələrinin bir müəssisədən digərinə keçməsinə təmin edə bilər. Buna əsasən, maliyyə bazarında pul qiymətli kağızlarını sahibləri tərəfindən ehtiyac sahiblərinə yönəldərkən vasitəçi rol oynayır. Sözügedən bazarlarının başlıca növlərindən biri borc bazarıdır - tələb və təklif əsasında brokerlərin köməyi ilə kreditorlarla borcalan arasında borcun yenidən bölüşdürülməsi əhəmiyyətli yerə malikdir. Təcrübədə pul vəsaitlərinin əsas dövriyyəsinə borc alan və borc verən kredit təşkilatları həyata keçirir. İqtisadiyyatın tərəqqisində maliyyə bazarlarının əsas funksiyasını onun qlobollaşma şəraitində yerinə yetirdiyi əsas əməliyyatlar müəyyən edir.

Hazırkı dövrdə maliyyə bazarlarının yerinə yetirdiyi funksiyalara aşağıda baxa bilərik:

- bazarın ilkin xüsusiyyətlərindən biri passiv pul kapitalını borc kapitalına çevirməkdir. Onun həmçinin iqtisadiyyatında müstəsna rolasahib olması bilinir. Bunun sayəsində pul köçürmələrinin böyük bir hissəsi, müəssisələrin, təşkilatların və əhalinin ödənişləri həyata keçirilir. Müvəqqəti pulsuz pul kreditləri səfərbər edilir, aktiv kapital formalaşır, müxtəlif kreditlər, zəmanətlər, investisiyalar və digər funksiyalar reallaşdırılır.
- Bir sahibdən (borc verəndən) digərinə (borcalana), yəni pula ehtiyacı olanlara vəsaitin hərəkətini həyata keçirmək;
- praktikada daimi olmayan sərbəst pul və qiymətli kağızların əldə edilməsi və həmçinin satılması, maliyyə resurslarının bölüşdürülməsi ilə iqtisadi əlaqələrixarakterizə edir. Müasir dövrdə dünya maliyyə resurslarının əksəriyyəti maliyyə bazarında paylanılır;
- satıcının bazarda alıcı ilə birbaşa görüşündə, satılan aktivlərin real bazar qiymətləri müəyyənləşdirilir. Burada həmçinin aktivlər üzrə gəlirlərin səviyyəsini, şərtlərini müəyyənləşdirir;
- investorların ən sərfəli istiqamətə investisiya yatırması məhz maliyyə bazarının sayəsində həyata keçir;

1.2. Ölkəmizdə maliyyə bazarının inkişafının qanunvericilik əsasları və mərhələləri

Respublikamızda maliyyə bazarlarının formalaşması birbaşa maliyyə institutlarının formalaşdırılması ilə bağlıdır. Sözügedən proseduralara qətiyyətli qanunvericilik əsası sahib olmadan reallaşdırılır. Xeyli sayda maliyyə təşkilatlarının məaliyyətləri bu zamana kimi Prezidentin sərəncamı, Hökumətin qərarları, təlimləri və yamüxtəlif nazirlik və idarələrin təlimat və aydınlaşdırmaları ilə nizamlar. Sözsüz ki, bu hal maliyyə bazarlarının müxtəlif aspektlərinin meydana gəlməsi və tərəqqisinə mənfi təsir edir (Г.Б.Поляка, 2011, s 56-59).

Maliyyə institutlarının növündən və maliyyə alətlərinin formasına görə, Respublikamızın sözügedən bazarqızıl bazarına, qiymətli kağızlar bazarına, valyuta bazarına, pul bazarına eləcə də sığorta bazarına ayrılır. Maliyyə bazarlarının ən başlıca məqsədi son istehlakçılar arasında maliyyə resurslarının səmərəli şəkildə bölüşdürülməsini həyata keçirməkdir. Sözügedən məsələni həll etmək subyektiv səbəblərdən də olduqca mürəkkəbdir, çünki bu halda maliyyə bazarının iştirakçılarının müxtəlif, tamamilə ziddiyyətli maraqlarını və maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin yüksək riskini nəzərə almaq lazımdır.

Respublikamızın Mərkəzi Bankı və bütün bank - kredit təşkilatları (kommersiya bankları və məxsusi kredit müəssisələri) valyuta bazarının ən mühüm strukturudur. Hamımızın bildiyi kimi, Respublikamızın bank şəbəkəsi Respublikamızın Mərkəzi Bankından və bank kredit müəssisələrindən təşkil olunmuşdur. Azərbaycanın Konstitusiyasının Mərkəzi Bankı, Azərbaycanın Mərkəzi Bankı barəsində Respublikamızın Qanunu, Respublika Mülki Məcəlləsi, Banklar haqqında Azərbaycanın qanunvericiliyi və bu hüquqi çərçivəyə əsasən qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar Respublikamızın tərəfdar olduğu ümumdünya konvensiyalarla tənzimlənir.

Respublikamızın Mərkəzi Bankı da digər ölkələrin mərkəzi banklarına oxşar şəkildə maliyyə sisteminə üstünlük verir. Bu bazar haqqında onun qanunu Mərkəzi Bankın 10.12.2004 tarixli qanunu ilə nizamlanır. Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin

başlıca istiqaməti qiymətlərin sabitliyini təmin etməkdir. və bank və ödəniş sistemlərinin inkişafından ibarətdir. Bu çox mürəkkəb vəzifənin həlli Mərkəzi Bank yalnız pul-kredit siyasəti sahəsində xüsusi səlahiyyətləri tələb edir, həm də milli iqtisadiyyatın dövlət idarəçiliyində. Sözügedən hədəflərə nail olmaq üçün Mərkəzi Bank aşağıdakılara əməl edir (Bağırov D., 2011):

- ölkənin pul və maliyyə strategiyasını müəyyənləşdirib bu istiqamətdə işləri həyata keçirmək;
- pulun dövriyyəsini tənzimləyir, pulun dövriyyədən xilas edilməsi və dövriyyədən çəkilməsi üçün işlədilir;
- manatın rəsmi valyuta məzənnəsini xarici valyuta məzənnələrinə uyğun müəyyənləşdirib elan edir;
- məzənnə kodunu qanunvericiliyə əsasən istisna etmələrini təyin edir;
- ümumdünya qızıl valyuta resurslarını qəbul edir və idarəsi ilə məşğul olur;
- hesabat ödəniş balansını tənzimləyir və ölkənin ödəniş balansının yaradılmasında rol alır;
- Bankın əməliyyatlarını təşkil edir və tənzimləyir.

Respublikamızda xarici valyutasının təşkilində Azərbaycanın Qanununun 10.09.1994 tarixli 882 sayılı göstərişinə əsasən yoxlaması reallaşdırılır. Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarını təyin edir və bank əməliyyatlarını yerinə yetirmək məqsədilə xüsusi razılaşmalar (lisenziyalar) vermək və ləğv etmək üçün qeyri-adi bir səlahiyyətə sahibdir.

Qaydaların pozulması hüquqi çərçivədə nəzərdə tutulmuş vəziyyətlərdə təcirlər və sanksiyalar reallaşdırmaq hüququna sahibdir. Sərmayələrin formalaşdırılmasından sonra gəlirlərin pulsuz ödənilməsi dövlət büdcəsinə köçürülür. Bu, Mərkəzi Bankın illik hesabatı təsdiq edildikdən sonra auditorun hesabatı ilə aparılır. Mərkəzi Bank dövlət maliyyə agentliyinin funksiyalarını müvafiq idarəetmə orqanı ilə reallaşdırmağa qadirdir. Maliyyə agentinə oxşar olaraq, Mərkəzi Bank dövlət borclarını və digər onlarla əməliyyatları

bölüşdürməklə dövlət borclarını hüquqi çərçivədə təyin olunmuş formada və şərtlərlə başqa maliyyə funksiyalarını reallaşdırırlar.

Müasir dövrdəki kommersiya bankları birbaşa əhaliyə, təşkilatlara və həmçinin müəssisələrə xidmət göstərir. Ticarət bankları bank şəbəkəsinin əsas əlaqəsi kimi çıxış edirlər. Əmlak formalarından asılı olmayaraq kommersiya bankları iqtisadiyyatdan asılıdır. Müştərilərlə əlaqələri kommersiya xarakteri daşıyır.

Bank hüquqlarına görə, bank fiziki və hüquqi şəxslərin kapital formalarını əldə etmək, onları geri ödəmə, ödəmə müddəti, hesablaşma şərtləri ilə öz adından, öz hesabına vəsait qoymaq və müştərilərin göstərişi ilə hesablaşma prosesini reallaşdırmaq hüququna sahibdir. Kommersiya bankları daha çox aşağıdakı göstərilən funksiyalarını yerinə yetirir:

- kapitalların depozitə cəlb olunması;
- kapitalların yerləşdirilməsi (investisiya xüsusiyyəti);
- müştərilərə kassa-hesablaşma prosedurlarını yerinə yetirilməsi.

Bir tərəfdən, kommersiya bankları pulsuz vəsaitlərin əldə olunması ilə məşğul olan bəzi xüsusi kredit təşkilatlarına oxşar olaraq fəaliyyət göstərilir və bundan başqa bu cəlb olunmuş vəsaitlərə görə şirkətlərin, əhəlinin və təşkilatların fərqli maliyyə vəsaitlərinin ödənilməsinə həyata keçirirlər. Ticarət bankının fəaliyyətləri bank funksiyalarının praktiki həyata keçirilməsində təşkil olunmuşdur. Qanunvericiliyə görə, bank əməliyyatları üçün aşağıdakılar tətbiq edilir (R.M.Rzayev, 2000).

- hüquqi şəxslərin, eləcə də fondların və fiziki şəxslərin aktivlərə və qısa zamanlı depozitlərə cəlb edilməsi;
- məxsusi şəkildə əldə olunmuş pul vəsaitlərinə görə kredit potensialları;
- hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsi üçün hesabların açılması əməliyyatlarını yerinə yetirilməsi;
- Bank müştərilərinin, eləcə də müxbir bankların şərtlərinə görə hesabatların təqdim olunması;

- Maliyyə vasitələrinin, veksellərin, valyuta vəsaitlərinin toplanması, ödəniş-hesablaşma sənədləri və kassa xidməti göstərilməsi;
- kapitəlsahibləri ilə müqavilə üzrə vəsaitlərin idarəsi və emalı;
- fiziki şəxslərdən pul və ya qeyri-pul şəklində xarici valyuta alışı və satışı;
- hüququ çərçivəyə əsasən əməliyyatlar həyata keçirmək.

Qeyri-Bank Kredit Təşkilatı (BOKT) məxsusi müqavilə (lisenziya) əsasında kreditlər və başqa əməliyyat formalarını təmin edən ixtisaslaşmış bir kredit təşkilatıdır ("Azərbaycan Respublikasının Dövlət maliyyəsi haqqında", 2010).

Respublikamızda maliyyə vasitələrinə fiziki və hüquqi şəxslərin çatışmazlıqlarını daha çox aradan qaldırma niyyəti ilə qeyri-bank kredit müəssisələrinin formalaşdırılması, idarəsi və nizamlanması, maliyyə əməliyyatlarında yararlanmaq məqsədilə səmərəli şəraitin formalaşdırılması məqsədilə qanunvericiliklə təyin olunur. 25.12.2009 tarixində BOKT barəsində Respublikamızın Qanunu və başqa normativ-hüquqi aktlar çərçivəsində sözügedən müəssisələrin fəaliyyəti tənzimlənir. Banklardan fərqli olaraq kredit müəssisələri limitli bank əməliyyatlarını yerinə yetirməyə qadirdir. 16.01.2004 tarixli "Banklar barəsində" Respublikamızın Qanunu qeyri-bank kredit müəssisəsinin anlayışının ümumiyyətini etdirir və bu BOKT-un öz sahəsində kredit fəaliyyətlərini təmin etməklə hüquqi şəxs olduğunu sübut edir (əmanətlər istisna olmaqla). Bankın qeyri-bank kredit müəssisələrinin bank əməliyyatlarının rəziləşdirilmiş sənədlərlə nizamlanması Mərkəzi Bankın çoxsaylı normativ aktları ilə həyata keçirilir.

Sadələnlərin başlıca səbəblərindən biri kimi lazımi qanunvericilik bazasının olmaması səbəbindən zəif hüquqi müdafiəsini qeyd edə bilərik. BOKT-lar əməliyyatlarının əlaqələndirilməsi, bununla birlikdə ümumi xeyirlərinin birgə təmsil olunması və müdafiəsi niyyəti ilə bərabər və assosiasiyalar formalaşdırmağa qadirdir. BOKT-lar Respublikamızın Mülki Məcəlləsində hüquqi şəxslər üçün qəbul olunmuş təşkilati-hüquqi formada yaradılırlar. BOKT-lar iki formada-girov əmanətini əldə etməklə hüququ olan və bu hüquqa malik olmayan kredit

müəssisələrinə ayrılırlar. BOKT Mərkəzi Bankdan əldə etdiyi lisenziya ilə təminatlı və təminatsız kredit təmin edə bilirlər. BOKT tərəfindən təmin olunan daşınan və daşınmaz mülkün girovu, girov əmanəti, zəmanət, zəmanətlik və hüquq çərçivəsində tənzimlənmiş başqa metodlarla təmin edilə bilər. Girov əmanəti ancaq Mərkəzi Bankın BOKT-a verdiyi lisenziyada bu haqda xüsusi icazə olması ilə qəbul oluna bilər. BOKT-lar kreditlərin verilməsi məqsədilə lisenziya əldə edir və onlar aşağıdakı əməliyyat növlərini də həyata keçirməyə qadirdirlər ("Azərbaycan Respublikasının Dövlət maliyyəsi haqqında", 2010):

- borc məsuliyyətlərinin alışı və satışı (faktoring və forfeiting);
- lizing;
- hesabların uçuğu
- zəmanətin verilməsi;
- sığorta əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi;
- borc alan şəxslərə texniki, idarə və maliyyə məsələlərinə görə məsləhətlərin verilməsi.

Azərbaycanda qeyri-bank kredit qruplaşmaları Mərkəzi Bankın tərkibində meydana gəlmiş hesablaşma-kassa mərkəzlərinin daha geniş spektrini yaradıblar. Onların əsas funksiyaları maliyyə bazarının ayrı-ayrı segmentləri ilə insan alverçiləri arasında təmizləmə aparmaqdan ibarətdir. Bu müəssisələr dövlət qeydiyyatı keçdikdən sonra öz əməliyyat prinsipini Mərkəzi Bankın verdiyi razılıq sənədinə görə reallaşdırılır. Qeyri-bank kredit müəssisələrinin fiziki şəxslərin məhdud bank fəaliyyətləri olan depozitlərə vəsait əldə etmək hüququ mövcud deyildir. Respublikamızın Kredit müəssisələrinin əməliyyat forması Azərbaycanın Konstitusiyası, "Banklar barəsində" müqavilələrlə tənzimlənir.

Azərbaycanda kredit ittifaqları daha da inkişaf etmişdir. Kredit ittifaqları- Azərbaycan Respublikasının Kredit təşkilatları, KOS (kiçik sahibkarlıq) olan könüllü ortaqlıqların və ya hüquqi şəxslərin könüllü birliyi tərəfindən sərbəst konsentrasiya yolu ilə onların qarşılıqlı kreditləşdirilməsi üçün yaradılmış kredit ittifaqlarıdır.

Qarşılıqlı kreditləşmə-kredit İttifaqından toplanmış pul vəsaitləri hesabına üzvlərinin iqtisadi və sosial göstəricilərini ödəmək məqsədilə verilən qısamüddətli və uzunmüddətli kreditdir.

Respublikamızda kredit təşkilatlarının meydana gəlməsinin və fəaliyyətinin hüquqi, təşkilatı, eləcə də iqtisadi əsasları "kredit birlikləri barəsində" Respublikamızın 02.05.2000 tarixli Qanuna əsasən müəyyən olunur. Kredit təşkilatı birlikləri aşağıda göstərilən hüquqlara sahibdirlər:

- Banklardan, ümumdünya və xarici maliyyə-kredit qruplaşmalarından kredit və qrantlar almaq;
- Qanun çərçivəsində təyin olunmuş formada öz üzvlərinə kredit vermək;
- banklarda, digər kredit ittifaqlarında sərbəst pul vəsaitlərinə investisiya qoymaq, habelə dövlət qiymətli kağızlarını almaq.

Qiymətli kağızlar bazarı bütün dünyada tənzimlənə bilən bazarların ilk sırasında gəlir ki, bu da onun fəal iştirakçılarının mühafizəsini, mövcud maliyyə risklərinin nizamlanmasını yerinə yetirmək məcburiyyətindən yaranır.

1.3. Maliyyə bazarının ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında rolu və əhəmiyyəti

Hazırkı iqtisadi şəraitdə maliyyə vasitəçilərinə böyük ehtiyac vardır. Maliyyə əlaqələrinin qurulması və fermerlərin və icma üzvlərinin sosial-iqtisadi tərəqqisinin təmin olunması məqsədilə maliyyə vasitəçiləri tərəfindən geniş və səmərəli istifadə edilməlidir. Maliyyə vasitəçiləri sikkələrin alqı-satqısında iştirak edirlər. Maliyyə vasitəçiləri daimi olmayan sərbəst kapitalları ilə nağd vəsaitə ehtiyacı olan şəxslər arasında ikitərəfli münasibətlərin təşkili üzrə ixtisaslaşırlar.

Dünyanın tərəqqi etmiş, qabaqcıl dövlətlərinin maliyyə sisteminin bu sektoru, ilk növbədə, investisiya məqsədləri üçün istifadə olunan böyük həcmdə maliyyə resurslarına diqqət yetirir. Müxtəlif maliyyə vasitəçiləri olmasına baxmayaraq, onlar ümumi funksiyaları yerinə yetirirlər. Maliyyə resurslarından doğru qayda ilə istismarını tənzimləyən fərqli maliyyə resursları alır və satırlar.

Maliyyə şəbəkəsinin köməyi ilə maliyyə ehtiyatlarının toplanması və yerləşdirilməsi proseduru maliyyə bazarı, eləcə də maliyyə sistemlərinin fəaliyyəti ilə birbaşa bağlıdır (Г.Б.Поляка, 2011, s 56-59).

Bu üç elementin hər biri müəyyən bir müddət ərzində büdcəsində balanslı, qeyri-kafi və ya təcrübəli ola bilər. Sonuncu halda təsərrüfat subyektləri borclar üzrə öz tələblərini maliyyə resurslarında yerləşdirmək və yaxud müvəqqəti şəkildə sərbəst pul vasitələrini sərfəli tələblər çərçivəsində yerləşdirmək potünsialınasahibdirlər. Bununla birlikdə, satıcılar və alıcılar qarşılıqlı olaraq qarşılıqlı əlaqələrbirbaşa və ya vasitəçilər köməyi ilə reallaşdırılması mümkündür. Birbaşa maliyyə öhdəliyinin mübadiləsi əvəzinə alıcı birbaşa satıcıdan pul alır. Maliyyə öhdəliklərinə əldə edən faiz aktivləri kimi baxılır. Bu maliyyə öhdəlikləri maliyyə bazarında satıla bilər.

Alıcılar tərəfindən verilən öhdəliklər birbaşa öhdəliklər adlanır və adətən borclar bazarına birbaşa satılır. Birbaşa maliyyələşdirmə fərdi olaraq həyata keçirilir. Bu vəziyyətdə, məsələn, firma (satıcı) böyük institusional investor və ya kiçik bir investorlar qrupu tərəfindən verilən bütün qiymətli kağızları satır. Ümumi şəkildə, bu növ funksiyaları həyat keçirmək üçün potensial alıcıların maliyyə öhdəliklərinin maraqlarını və ehtiyaclarını peşəkar şəkildə öyrənmək tələb olunur. Maliyyə bazarlarında hər zaman uyğun ekspertlər var və hər şeydən əvvəl brokerlər iştirak edir və satıcıları və maraqlı alıcıları müzakirə edəcəklər. Brokerlər qiymətli sənədləri satın almaz və satmırlar. Brokerlər yalnız müştərilərinin müəyyən əməliyyatlarını sərfəli (əlverişli) qiymətlərlə yerinə yetirmək üçün əməllərini yerinə yetirirlər. Birbaşa borc bazarının yan brokerləri diler və investisiya banklarına öz vəzifələrini də yerinə yetirir. Satıcılar öz adı və öz hesabına görə kotirovkas (qiymət, kafeterya) müəyyən bir qiymətə yüksəlməsi və satması gözlənilir. Satıcının gəlirləri, tələb olunan qiymət və spread adlanan təklif dəyəri arasındakı fərq şəklində təyin edilir. Əlbəttə ki, satıcının marağı qiymətli kağızların dəyərinin artmasına və qiymətli kağızların əldə olunması, saxlanması və satılması ilə əlaqədar xərclərdən asılıdır. İnvestisiya bankları maliyyə borcunun ilkin

yerləşdirilməsini həyata keçirməkdə kömək edir. Satıcıların zəmanətli qiymətləri təmin etmək üçün satıcılar və vasitəçi roluna yerləşdirməklə emissiya riski azalır.

İnvestisiya bankları da digər xüsusiyyətlərə dəmalikdir və başqa xidmətlər də göstərir. Xüsusilə, emitentlərə qiymətli kağızların istehsalı və yerləşdirilməsinin bütün aspektləri, emissiya layihəsinin hazırlanmasında, buraxılış tarixi və s.yardım tövsiyə olunur. Birbaşa borclar bazarının fəaliyyəti müəyyən çətinliklərlə bağlıdır. Sözügedən məsələ, ilk öncə onunla əlaqədardır ki, satış iri topdan xarakter daşıyır ki, bu da nəticədə potensial alıcıların dairəsini daraldır. Buna görə də büdcə kəsiri olan subyektə pul axını tez-tez profisit subyektlərindən büdcədə mühüm rol oynayır. Həyata keçirilmə o deməkdir ki, maliyyə vasitəçiləri (maliyyə müəssisələri) müxtəlif təsərrüfat subyektlərindən azadkapitalların səfərbər olunması və onlara ehtiyacı olan digər subyektlərin adından təqdim edilməsi üçün səfərbər olunurlar.

Maliyyə vasitəçiləri pul vəsaitinə ehtiyacı olan təsərrüfat subyektlərindən birbaşa öhdəliklərini götürür və onları mövcud təsərrüfat subyektləri qarşısında digər öhdəliklərə (ödəmə müddətləri, faiz ödənişləri və s.) satırlar. Əgər iqtisadi subyekt kimi maliyyə vasitəçiləri varsa, çox vaxt sərbəst pul vəsaitləri (kreditorlar) və nağd pula ehtiyacı olanlar (borcalanlar) maraqlıdırlar, çünki onlar müəyyən üstünlüklərə və mənfəətlərə malikdirlər. Vasitəçilik bazarları pərakəndə bazara aiddir. Bu bazarlar əsasən maliyyə vasitəçiləri-kredit təşkilatları-kommersiya bankları, qarşılıqlı əmanət bankları, kredit ittifaqları, Maliyyə institutları, sığorta, faktoring və lizinq təşkilatları, investisiya fondları, qeyri-dövlət təqaüd fondları eləcə də maliyyə şirkətləri. Bütün maliyyə vasitəçiləri dörd qrupa bölünə bilər:

1. Maliyyə institutları-depozitar;
2. Depozitariya müqavilə şöbələri;
3. İnvestisiya vəsaitləri;
4. Digər maliyyə təşkilatı.

Daha geniş maliyyə vasitəçiləri kimi depozitlər mövcuddur. İnkişaf etmiş ölkələrdə əhəlinin böyük hissəsi onların xidmətlərindən istifadə edir, çünki

əmanətlərin sığortalanması hesabları adətən sığorta şirkətləri tərəfindən sığortalanır və dövlət onların nüfuzunu təmin edir. Cəlb edilmiş kredit təşkilatlarının bank, İstehlak və ipoteka kreditlərinin verilməsi üçün istifadə olunan vəsaitləri. Bu qrupun əsas Tərkibi kommersiya bankları, əmanət agentlikləri və kredit ittifaqlarıdır. Azərbaycan Respublikasında ən çox yayılmış vasitəçilik kommersiya bankları. Onlar bank hesablarında sərbəst pul vəsaitlərini, bank depozitlərini (depozitlərini) öz xüsusi borc qiymətli kağızlarını (istiqrazları, vekselləri, depozit və depozit sertifikatlarını) imzalamaqla və ya kapitallarınidarəsiüsulu ilə daxil olurlar. Vəsaitlərin yerləşdirilməsinə görə kreditlərin ayrılması, qiymətli kağızların və pulların alınması üsulu ilə reallaşdırılır.

FƏSİL 2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MALİYYƏ BAZARININ BANK SEKTORU İLƏ ƏLAQƏSİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Maliyyə bazarında dövlət və korporativ qiymətli kağızların dövriyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Məlum olduğu kimi, maliyyə bazarının fəaliyyətinin əsas hərəkətverici qüvvəsi onun subyektləridir ki, bunu maliyyə bazarı olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Maliyyə bazarının subyektləri nəzərdə tutur ki, burada aparılan bazar əməliyyatlarında birbaşa və dolayı iştirak qiymətli kağızların buraxılması və yerləşdirilməsi, onların satışında iştirak, bazarın tənzimlənməsi, mediator funksiyalarının yerinə yetirilməsi və sair deməkdir. altında ayrı-ayrı şəxslər və təşkilatlar fəaliyyət göstərənlərnəzərdə tutulur. Ölkəmizin Qiymətli kağızlar sisteminin quruluşu bazarda bir çox əməliyyatların reallaşdırılmasında iştirak edən peşəkar iştirakçılardan ibarətdir. İştirakçılara Bakı fond birjasını, qiymətli kağızların Mərkəzi depozitariyasını və bazarın tənzimlənməsində iştirak edən subyektlərin - brokerlərin və dilerlərin (underrayeter və market-meykerlər də daxil olmaqla), ticarət meydançalarının və qarşılıqlı öhdəliklər və hesablaşmalar Mərkəzinin, fond cəmiyyətlərinin, kommərsiya banklarının, AR Mərkəzi Bankının və s. təqdim etdiyi Milli Depozit və başqalarını aid etmək olar.

Banklar respublikamızın qiymətli kağızlar bazarında əsas oyunçulardan biridir:

- qiymətli kağızların buraxılması, alınması, satışı və saxlanması;
- investisiya qiymətli kağızlara investisiya;
- fiziki şəxslər adından qiymətli kağızların alınması və satılması;
- müştəri təlimatlarına əsaslanan dəyərlərin idarə edilməsi (proxy icazə);
- Qiymətli kağızlarla broker əməliyyatları kimi əməliyyatlar aparmaq və qiymətli kağızların buraxılmasını təşkil etmək (Hüseynov Ə.M. , 2009).

Banklar tərəfindən həyata keçirilən fondlarla əməliyyatlar müəyyən qaydalar üzrə həyata keçirilir:

- Əməliyyatlar lisenziyalı və sertifikatlaşdırılmış mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilməlidir;
- səhmlər ilə əməliyyatlar qanunvericiliyə zidd olmamalıdır;
- Banklar investisiya fondunun funksiyalarını yerinə yetirə bilmir;
- banklar Milli Depozit Mərkəzi olmadan depozitar əməliyyatlarını yerinə yetirə bilməzlər;
- hüququ çərçivəyə əsasən emissiya qiymətli kağızlarının istehsalı haqqında qərarların alınması;
- emissiya qiyməti sənədlərinin qaynağını qeyd etmək;
- Emissiya qiyməti sənədlərinin emissiya prospektini qeyd etmək;
- emissiya dəyəri sənədlərini yerləşdirmək;
- emissiya qiymətli kağız tədarükü nəticələri nəticələrinin nəticələrini qeyd edilməsi.

Emissiya qiymətli kağızlarının hər versiyası üçün ayrı bir qərar verilir və bundan sonra onlarda bunlar ifadə edilməlidir:

- Müəssisənin tam adı və hüquqi ünvanı;
- qiymətli kağızlar təzyiqinə dair qərar qəbul edildiyi tarix; Müəssisənin təzyiqi ilə bağlı qərar qəbul edən səlahiyyətli orqanın adı;
- emissiya qiyməti sənədlərinin növü;
- emissiya qiyməti sənədlərinin paylanması qaydası; Qiymətli kağız ilə sahibin hüquqları;
- müəssisənin emissiya qiyməti sənədlərinin sahibinə qarşı çıxma öhdəliyi;
- eyni buraxılışda emissiya qiymətli kağızlarının miqdarı;
- qiymətli kağızların formasını (sənədləşdirilmiş və ya satın alınan) göstərmək;
- müəssisənin möhürü və menecerin imzası.

Respublikamızda fəaliyyətdə olan maliyyə bazarı subyektlərindən biri də Bakı Fond Birjasıdır. BFB qiymətli kağızlara əsasən ticarət və qısamüddətli əməliyyatlar həyata keçirir. BFB-də ilk və yeni bazar fəaliyyətləri, qiymətli

kağızlarının dövlət sektorunun məskunlaşmalar və svopları (Azərbaycan Respublikası Dövlət Bankı) və Maliyyə Nazirliyinin qısa zamanlı istiqrazları (təhvil) və Mərkəzi Bankı bütünlüklərəallaşdırılır. BFB aşağıdakı istiqrazların satışını və birliyin birləşməsinə nəzərdə tutur:

- səhmlər;
- likvidlər.

Fond bazarında iştirak etmək üçün yalnız birja üzvlərinə icazə verilir. Ticarət birjası üzvü üçün danışan Trader bir avukat əsasında fəaliyyət göstərir. Ticarətçi Dövlət Komitəsinə köçürülməsindən sonra ticarətin ümumi qaydalarına müvafiq olaraq ticarət prosesinə ötürülür. Birja üzvləri Treyderi tərəfindən aparılan əməliyyatlar üçün məsuliyyət daşıyırlar. Səhmdarı səhv və ya icazəsiz əməliyyatlar üçün məsuliyyətlərə sahib deyillər. Ümumi şəkildə kommersiya zonasından ticarət sisteminin köməyi ilə reallaşdırılır. Ticarət Sisteminin versiyası birbaşa ticarət zonasında və ya müstəqil terminal vasitəsilə həyata keçirilir.

Buna baxmayaraq, marketmeykerlə razılaşmaya əsasən, birja bazarının marketeri bu müqavilənin predmeti olan Qiymətli Kağızların alınib satılması məsələsinə xüsusi çəki verən şərtləri müəyyən edə bilər. BFB ticarət ticarət sisteminə daxil edilmiş sifarişlər əsasında həyata keçirilir. Birjanın üzvü Ticarət iclaslarının müvafiq mərhələlərində verilmiş və icra edilməmiş sifariş dəyişə və ya ləğv edə bilər. Qismən emal edilmiş sifarişlər yerinə yetirilməmiş hissədə başqaları ilə mübadilə olunayaxud ləğv oluna bilər. Yeni sərəncamın sifariş edilməsi dəyişdirilməlidir, bu halda Sifariş Ticarət Sisteminə daxil edilmə şərtlərinə uyğun olmalıdır. Bütün sifarişlər, ümumiyyətlə, alqı-satqı üçün sifarişlərə bölünür. BFB-də olan maliyyə alətləri aşağıdakılardır:

- Dövlət qiymətli kağızları
- Korporativ qiymətli kağızlar

Milli Depozit Mərkəzi Maliyyə bazarında xüsusi yerə sahibdir. Bu Mərkəz Respublikamızın Prezidenti tərəfindən 14.05.1997-ci ildə təsdiq olunmuşdur.

Dövlət Proqramına əsasən depozit şəbəkəsinin başlıca niyyəti kimi qiymətli kağızların təyinedilmiş formada saxlanması, onların nağd və nağdsız dövrünün təmin edilməsi, səhmdarları qeydiyyatdan dəftəri tutulması, qiymətli kağız mülkiyyətçilərinin və alver müqavilələrinin qeydiyyatı kimi digər Depozitar xidmətlərinin tətbiq olunması yazılmışdır.

Tənzimləmə təsdiqləndi və MDM yaradıldı. MDM-də xidmətlərə aşağıdakılar daxildir:

- sənədli sənədsiz sənədsiz sənədlərin saxlanması;
- qiymətli kağızlar sahiblərinin reyestrinin aparılması;
- qiymətli kağızların yalanaşması ilə əlaqədar imkanların qeydiyyatı;
- qiymətli kağızların mülkiyyət hüququnun rəsmiləşdirilməsi;
- qiymətli kağızlar hallarının qeydiyyatı;
- Securitizasiya, konsolidasiya və xırdada kimi digər qlobal əməliyyatları həyata keçirmək;
- mübadilə və qəsəbələr.

Mərkəzi Bank maliyyə bazarının iştirakçıları arasında ilk sıralarda yerləşir. Respublikamızın Mərkəzi Bankının ən maliyyə bazarında fəaliyyəti əsasən valyuta bazarında öz əksini tapır, baxmayaraq ki, bu da ölkədə inflyasiyanı və faiz dərəcələrini tənzimləyərək ümumi maliyyə bazarına təsir göstərir. Valyuta bazarında CBT-nin əsas rolu pul vəsaitlərinin əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi, müəyyən təyinatlı əskinasların alqı-satqısı ilə bağlıdır. Beləliklə, həddindən artıq valyuta dövriyyəsi halında Mərkəzi Bank inflyasiyaya mane olmaq məqsədilə öz banknotlarını, pul kəsiri zamanı isə qiymətli kağızları satır.

Ümumi şəffaf bazarda funksiyalar bankların likvidliyinin və bazarda pulun miqdarının dəyişməsinə gətirib çıxarır. Bankların likvidliyinin dəyişməsi onların vəsaitlərinin həcminə və kredit siyasətinə təsir edir. Açıq bazarda əməliyyatların ən mühüm xüsusiyyət dəyişən olmasıdır. Bu əməliyyatlar gün ərzində aktiv olduğundan, pul kütləsinin miqdarını asanlıqla dəyişə bilər. 2013-cü il üzrə Azərbaycanın Mərkəzi Bankın illik hesabatına əsasən, MB-nin valyuta bazarında

əməliyyatları daxili kapital bazarında sabitliyi qorumaq məqsədilə saxta valyutanın sterilləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Mərkəzi Bankın valyuta əməliyyatları "Bloomberg" beynəlxalq informasiya-ticarət sistemində həyata keçirilmişdir. Hesabat ilində Bloomberg sistemində USD / AZN valyuta cütlükləri ilə əməliyyatların 72% - i qeydə alınmışdır. Valyuta bazarının həcmi 2012-ci illə müqayisədə 7,4% və ya 3,1 mlrd 44.7 mlrd. dollar təşkil edib. \$ təşkil. Hesabat ilinin nəticələrinə görə, valyuta bazarında banklararası əməliyyatların payı 26%-dən ibarətdir. Hesabat dövrü ərzində ABŞ dolları ilə əməliyyatların payı bazarın valyuta strukturunda güclü idi (94%).

Faiz dərəcəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına mane olmaq məqsədilə Mərkəzi Bank 2,46 milyard buraxıb. Əməliyyatlar xalis valyuta alış həyata keçirilmişdir. ABŞ dollarının manatla ikitərəfli valyuta ilə Mərkəzi Bank sayəsində saxlanılıb. İl ərzində manatın ABŞ dollarına qarşı rəsmi nominal məzənnəsi cəmi 0,05 qəpik, yəni 0,06% təşkil edib. Pul kütləsi bazarında bundan öncəki dövrlərdəki kimi, dövlət qiymətli kağızları ilə əməliyyatlar 2013-cü ildə də üstünlük təşkil edib. Qiymətli kağızlar bazarı 6% - 8,8 milyard manatadək azalıb. Dövlət qiymətli kağızları ilə əməliyyatlarda azalma müşahidə edildi.

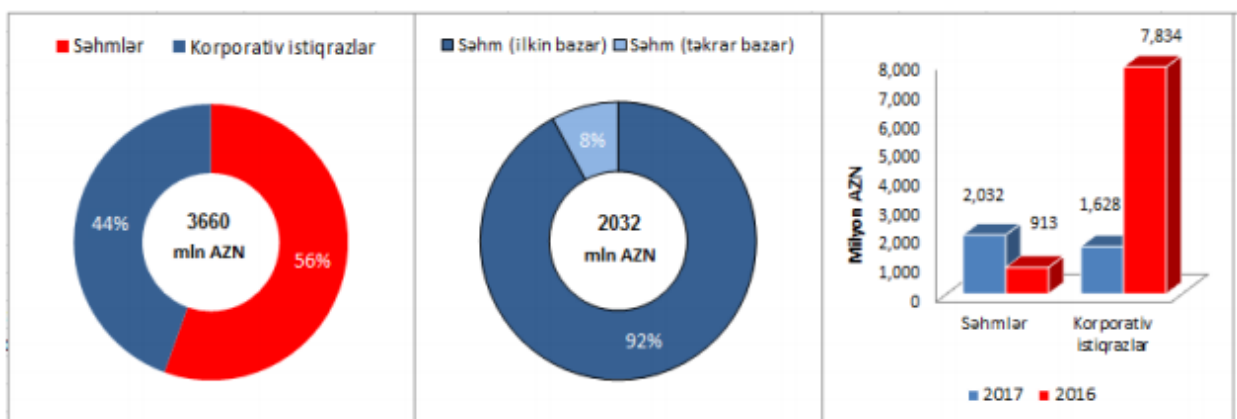
Cəmi qiymətli kağızlar bazarının 80%-ini Dövlət qiymətli kağızlar bazarı, banklararası bazarın 56% - ni (qısamüddətli notların 98% - i) təşkil edir. Ümumi qiymətli kağızlar bazarının digər hissəsini, yəni 20% - ni Korporativ qiymətli kağızlar bazarı təşkil edir (onların 43% - i İpoteka Fondunun istiqrazlarıdır). Hesabat ilində, 1530 milyon manat olmuşdur. Hərracda 340 mln. manatdan artıq 88 mln. manat (300 mln. manat) yerləşdirilib. Son hərracda veksəl üzrə orta səmərəlilik 1,06% -dən ibarətdir. Həmin qiymət ilin əvvəlində 1,87% olmuşdur.

Dövriyyədə olan notların sayı illik 38% (REPO əməliyyatları nəzərə alınmaqla) dövrün sonuna 20 milyon manata kimi aşağı düşmüşdür. Çərçivə alətləri üzrə əməliyyatların həcmi 6 595 mln manat təşkil edib. manat. Bütün əməliyyatlar geri alındı. Əməliyyatlar çərçivəsində 1 gün REPO əməliyyatları və 7 gün barter əməliyyat başına 1% 1 gün ərzində gündə 1% müəyyən edilir. Müraciətdə dövlət

istiqrazlarının (istiqrazların) həcmi 43 mln.manat və ya 21%, 161,4 mln. manata qədər artmışdı. İllik ÜDM-in orta rentabelliği 2,99% səviyyəsində müəyyən edilmişdi. Real sektorun və maliyyə təşkilatlarının iştirakçıları fond bazarının köməyi ilə kapitallaşdırmaq cəhdləri nəticəsində səhmdar kapitalının payı 2,2 dəfə yüksələrək 2 milyard ABŞ dollar olmuşdur. İnsanın təsiri. Pul kapitalı xüsusilə kapital tələbatlarını qarşılamaq məqsədilə, xüsusilə də banklar ilə, fond bazarının artması üçün əhəmiyyətli bir faktor idi. Ümumiyyətlə, birinci fond bazarında bank əməliyyatlarının tutumu keçən illə nisbətə 1,3 dəfə artıb və 1,9 milyard manat təşkil edib.

Şəkil 1. Korporativ qiymətli kağızlar

Korporativ qiymətli kağızlar						
	2017		2016		məbləğ üzrə fərq	bazar payı (%)
	əqd sayı	məbləğ (AZN)	əqd sayı	məbləğ (AZN)		
Korporativ qiymətli kağızlar	2,948	3,659,905,187	3,235	8,746,935,151	-58%	100%
Səhmlər	2,009	2,031,538,583	2,587	913,023,106	2,2 dəfə	56%
Səhm (ilkin bazar)	57	1,871,364,639	133	563,430,807	3,3 dəfə	
Səhm (təkrar bazar)	1,952	160,173,944	2,454	349,592,299	-54%	
Korporativ istiqrazlar	939	1,628,366,604	648	7,833,912,045	-79%	44%
İlkin bazar (manatla)	77	269,845,132	24	7,501,840,000	-96%	
İlkin bazar (xarici valyutada)	33	126,667,725	471	182,755,293	-31%	
Təkrar bazar (manatla)	70	916,697,584	40	73,680,788	12,4 dəfə	
Təkrar bazar (xarici valyutada)	759	315,156,163	113	75,635,964	4,2 dəfə	

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarlarına nəzarət palatası

<https://www.fimsa.az/assets/upload/files%20Trade%20hesabat%202017.pdf>

Korporativ istiqrazlar bazarı korporativ qiymətli kağızların başqa bir hissəsidir və o sözügedən dövr ərzində 79% azalaraq 1,6 mlrd. manat olmuşdur. Bu,

2017-ci ildə dövlətin yerli qiymətli kağızlar bazarı vasitəsilə əhəmiyyətli layihələri maliyyələşdirə bilməməsi ilə bağlıdır. Birinci dövr ərzində korporativ istiqrazlar bazarının azalması baxmayaraq, bazarda bazarın həcmi yenidən artıb. Yerli valyutada təkrar yerli valyutada əməliyyatların həcmi 12,4 dəfə artaraq 917 milyon dollara çatıb. lirası, valyuta korporativ istiqrazın həcmi 315 milyon 4,2 dəfə artmışdır.

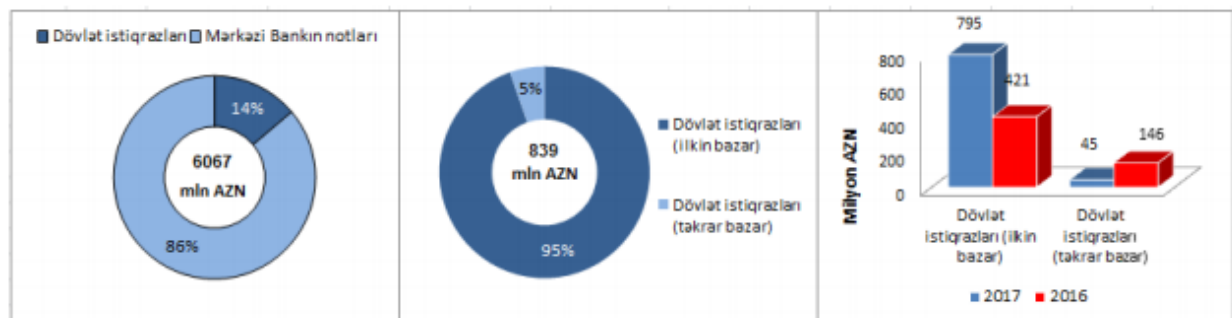
Respublikamızın 2016-2017-ci illərdə qiymətli kağızlar bazarındakı əməliyyatları artım göstərmiş, istiqra bazarında 48%, rekord bazarda isə 19,4 dəfə çoxalmışdır.

Şəkil2. Dövlət qiymətli kağızları

Dövlət qiymətli kağızları						
	2017		2016		məbləğ üzrə fərq	bazar payı (%)
	əqd sayı	məbləğ (AZN)	əqd sayı	məbləğ (AZN)		
Dövlət qiymətli kağızları	1,096	6,066,555,138	282	836,158,060	7,3 dəfə	100%
Dövlət istiqrazları	487	839,418,428	261	567,402,693	48%	14%
İlkin bazar*	396	794,518,615	207	421,490,193	89%	
Təkrar bazar	91	44,899,814	54	145,912,500	-69%	
Mərkəzi Bankın notları	609	5,227,136,710	21	268,755,367	19,4 dəfə	86%
İlkin bazar**	602	5,185,738,095	21	268,755,367	19,3 dəfə	
Təkrar bazar	7	41,398,615	0	0		0

* Dövlət istiqrazları üzrə yerləşdirilmiş nominal həcm – 849,816,900 manat

** Notlar üzrə yerləşdirilmiş nominal həcm – 5,384,071,600 manat

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarlarına nəzarət palatası

<https://www.fimsa.az/assets/upload/files/MBND%20Trade%20hesabat%202017.pdf>

2016-2017-ci illər arasında fond birjasında Mərkəzi Bankın notlarının yerləşdirilməsi üzrə 50 tender elan edilmişdir. lirə olmuşdur. Qeydlər 2016-cı ildə

yenidən satılmayıb, lakin bazar həcmi 41 milyon təşkil edir. manat Aqlər üçün orta hesablanmış orta gəlirlilik 10,89% təşkil etmişdir.

Həmin dövrdə dövlət istiqrazlarının yerləşdirilməsi üçün fond birjasında 45 tender keçirilmiş, nəticədə birinci bazarda imkanların həcmi əvvəlki ilə nisbətən 89% artaraq 795 mln. manat Hökumətin qanunları yenə 45 milyon bazar dövründə 69% azaldı. lirə olmuşdur. Bu dövr ərzində manata yerləşdirilmiş qısamüddətli dövlət istiqrazları ilə bağlı qiymətlər üzrə çəkili orta gəlirlilik 10,15%, orta ölçülmüş gəlirlilik isə 13,08% təşkil etmişdir.

Repo əməliyyatlarının ümumi tutumu 2016-2017-ci illərdə keçən ilin eyni dövrü ilə nisbətdə 25 dəfə çoxalaraq 51,5 milyona çatmışdır. Dövlətin ümumi borclarının həcmi 30,8 mln. manat olmuş, 37 repo əməliyyatları həyata keçirilmişdir ki, bu da keçən ilin göstəricilərindən 15 dəfə artıqdır. Repo əməliyyatlarının ümumi dəyəri 20,8 milyon manat olmuşdur.

Şəkil 3. Repo və əks-repo əməliyyatları

Repo və əks-repo əməliyyatları						
	2017		2016		məbləğ üzrə fərq (%)	bazar payı (%)
	əqd sayı	məbləğ (AZN)	əqd sayı	məbləğ (AZN)		
Repo/əks-repo	51	51,551,163	2	2,064,764	25 dəfə	100%
Korporativ istiqrazlarla repo	14	20,756,310	0	0		40%
Dövlət istiqrazları ilə repo	37	30,794,853	2	2,064,764	15 dəfə	60%
Mərkəzi Bankın notları ilə repo	0	0	0	0		0%

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarlarına nəzarət palatası

<https://www.fimsa.az/assets/upload/files/MBND%20Trade%20hesabat%202017.pdf>

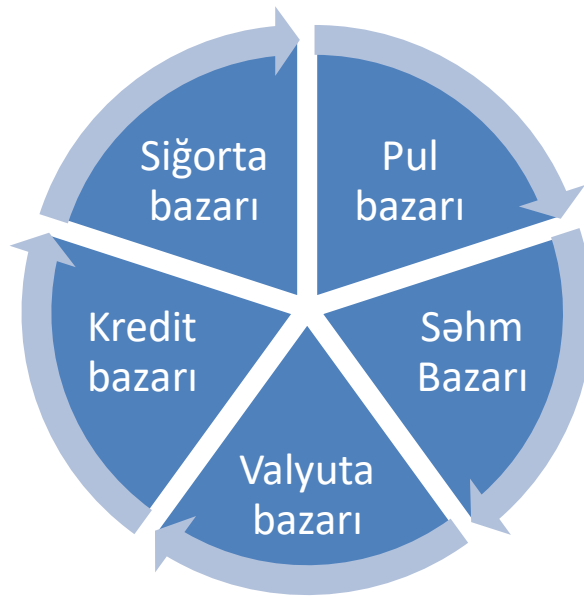
2.2.Azərbaycanda maliyyə bazarının seqmentləri və onların müasir bank sisteminə təsiri

Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatlar və dünya iqtisadiyyatına integrasiyanın dərinləşməsi iqtisadiyyatın dinamik inkişafı üçün mühit yaratmışdır. İqtisadi inkişafa daxili və xarici ehtiyatların əlavə edilməsini təmin etmək məqsədilə respublikamızda maliyyə bazarının yaradılması vacib ehtiyaca dönmüşdür. 1998-ci ildə ölkəmizdə 4 fond bazarları var idi. Hər bir növ fond

birjasının payı 1767,7 milyard təşkil edir. 1998-ci ildə 547 səhmdar cəmiyyəti, 79 biznes bank sahəsi və regionlar, kredit ittifaqları, fəaliyyət göstərən investisiya fondları arasında kapital axını təmin edən bir çox sığorta şirkəti olmuşdur. Son 20 il ərzində normativ bazalar yaradılmışdır, yəni maliyyə bazarı və onun seqmentləri üçün bir çox qanun və qərarlar qəbul edilmişdir.

Maliyyə resurslarının əldə edilməsi zamanı müəssisələrin və müəssisələrin payı artdı və dövlətin payı azalmağa başladı. Bir çox müəssisənin məhsullarını nisbətən azaldılmış material dəyəri ilə əldə etmək üçün diqqət yetirilmişdir. Amma bu gün Azərbaycanın maliyyə bazarı inkişaf etməkdə olan bazar qrupuna aiddir. Cavabımızda, biz aşağıdakı cədvəldə maliyyə bazarının bölmələrini aydın şəkildə görə bilərik (Abbasov AH, 2000):

Şəkil 4. Maliyyə bazarının seqmentləri

Mənbə: Abbasov AH, 2000

Təsvirdən göründüyü kimi, maliyyə bazarının əsas seqmentləri pul bazarı, fond bazarı, valyuta bazarı, kredit bazarı və sığorta bazarıdır. Pul bazarı qısa müddətli vəsaitlərin daxil olduğu bazardır. Bəzi ədəbiyyatlarda valyuta və kredit bazarları da pul bazarının bir hissəsidir. Əmanətçilərin sertifikatları və sertifikatları pul bazarının alətləri kimi mühüm rol oynayır. Müvəqqəti borc - borc öhdəliyidir və qiymətli xəzinədir, hansı ki, emitentlərin müəyyən miqdarda resursları

(sahibləri) ödəmək öhdəliyini qeyd-şərtsiz təsdiq edir. Bu kommersiya həlli üçün, həm də debitor borcları üçün çox rahatdır, belə ki, vaxtında ödənilə bilməz, və sonra istiqrazların Sərəncamında qanun çərçivəsində həyata keçirilir. Burada Promoter üçün heç bir ödəniş öhdəliyi yoxdur və bunun əvəzinə ona çatacaq hesab məbləği. Fond bazarı, əməliyyatların Qiymətli kağızlar bazarı olan səhmlər vasitəsilə həyata keçirildiyi bir bazardır. Azərbaycanın fond bazarı zəif inkişaf etmişdir. Bunun əsas səbəbi maliyyə savadsızlığı, maliyyə hesabatlarının şəffaflığı, fond şirkətlərinin sərmayədarları cəlb etməkdə maraqlı olmamasıdır və sair. Səbəblər göstərilə bilər.

Yerli fond bazarında da istifadə səhmlər iki qrupa ayrılır:

- İmtiyazlı səhmlər
- Adi səhmlər.

İmtiyazlı səhmlər uğursuzluqdan ibarətdir ki, müəssisə uğurlu fəaliyyət göstərir, adi səhmlər üzrə dividendlər, imtiyazlı səhmlər üzrə artırımla dəyişməz qalır. Valyuta bazarı valyuta satılan bir bazardır. Forex marketplace (xarici valyuta) - beynəlxalq təcrübə. Valyuta bazarı iştirakçılarının fikrincə, ölkədə broker firmaları, ticarət bankları və bu bankların şəbəkəsi əməliyyatları yerinə yetirən müştərilərin sistemidir. Valyuta bazarında əməliyyatların ən böyük həcmələrini kassa əməliyyatları təşkil edir, lakin nağdsız valyuta ilə əməliyyatlar aparır. Valyuta bazarında xarici valyuta, bir qayda olaraq, ölkənin milli valyutasına dəyişir. Ancaq əlbəttə ki, ölkənin iki valyuta bazarı, xarici valyuta və ya dolayısı ilə çevirilmə bir-birinə giriş imkanı var.

Azərbaycanda Forex bazarında milli valyuta yoxdur, sövdələşmələr xarici valyutalar (USD, EUR, JPY, GBP, CHF və s.) əsasında həyata keçirilir.). Kredit bazarı borc kapitalı bazarıdır. O, gəlirlərə olan tələb və təklif şəraitində yaranır. Kredit bazarının əsası borc vəsaitlərinin ödənilməli və ödənilməli olan kreditorlar tərəfindən ödənilməsini təmin edən iqtisadi mexanizmdir. Bazar fəaliyyəti onları səfərbər edə və kreditləşdirə bilən banklar və fondlar vasitəsilə təmin edilir. Sığorta bazarı-xüsusi sosial-iqtisadi münasibətlər, ticarət mərkəzinin rolunu sığorta

müdafiəsi ilə məşğul olan pul tədavülü sektoru oynayır. Bu bazarın inkişafının və tətbiqinin obyektiv əsası təhlükəli vəziyyətdə gözlənilməz vəziyyətə kömək etməkdir. Müasir sığorta zamanı Sığorta ilk növbədə həyat və vətəndaşlığa bölünür.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi maliyyə lizinqinin (lizinqin), etibarlı idarəetmənin, valyuta (faktorinqin) maliyyə əsaslarının hüquqi bazasını müəyyən etmişdir. Bankın qanunvericiliyi yenilənib, sığorta şirkətlərinin irəli sürdüyü tələblər artırılmış və bir audit sistemi yaradılmışdır. Amma praktikada, maliyyə bazarında dövlətin maliyyə resursları üçün ödənişlər tərəqqi etmişdir. 1998-ci ildən etibarən, ölkəmizdə maliyyə bazarında miqdar və keyfiyyət baxımından ciddi dəyişikliklər baş vermişdir.

Sığortanın həyata keçirilməsi baxımından könüllü və məcburi olduğu aydın olur. Azərbaycanda dövlət və sığorta təşkilatları tərəfindən yerinə yetirilən sığorta formaları və növləri fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanın sığorta bazarının strukturuna baxarkənmüşahidə edirik ki, sığorta bazarında ən böyük pay icbari avtomobil sığortasıdır (21,1%). Digər əsas sığorta növləri aşağıdakılardır tibbi sığorta (17,47%), peşə sığortası (16,56%) və digər sığorta növlərini (22,98%). Dövlət Komitəsinin rəsmi məlumatlarına görə, qiymətli kağızlar bazarında sövdələşmələrin həcmi 2014-cü ildə keçən illə nisbətdə 50 faiz artaraq 13,2 mlrd.türk lirəsi təşkil edib. Bu ÜDM-nin 36,7% - nə bərabərdir.

Xüsusi və dövlət sektoru şirkətlərində və qiymətli kağızlar bazarında regional layihələrin artmasının yanında, təşkilati vasitələrlə yenidən alış etmənin bir nəticəsi olaraq, bazarın təşkilati qiymətli kağızlar bölməsindəki əməliyyatların sayı bir əvvəlki ilə görə yüzdə 38 artaraq 4,7 milyard manat səviyyəsinə çatdı. meydana gətirmişdir. Ayrıca, real sektor nümayəndələrinin və maliyyə təşkilatların sərmayə bazarını birja vasitəsilə artırma cəhdləri, təşkilati qiymətli kağızlar bazarında əməliyyat sayında yüzdəlik bir artımla və 2,2 milyarda 1,3 milyard manat artımla nəticələnmişdir.

Beləcə, əsas səhm bazarında əməliyyat sayı bir əvvəlki ilə görə 1,9 qat, 2,7 dəfə çoxalaraq 1,1 milyard manat səviyyəsinə yüksəlmişdir. Eyni zamanda, hesabat dövründə, hissələrin toplu alış əməliyyatlarında əməliyyatların sayı keçən ilə görə yüzdə 32 nisbətində artarkən, həcm ortalama 2,3 dəfə artaraq 141,6 milyon manat səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Bu müddət ərzində AİF istiqrazlarının təkrar ticarətinin fəallaşdırılması və beynəlxalq layihələrin Fond Birjası tərəfindən maliyyələşdirilməsi korporativ istiqrazlar bazarında effektiv artım dinamikasını təmin etmiş və bazarın bu seqmenti tarixdə ən yüksək dərəcəyə yüksəlmişdir.

Korporativ istiqraz bazarında sövdələşmələrin sayı ötən illə müqayisədə 46 faiz artıb və onun həcmi 3 dəfə 3,5 mlrd.manata qədər artıb. Korporativ istiqrazlar bazarının 43 seqmentində 2 artım olub. Bu müddət ərzində 2,2 milyard funt korporativ istiqraz götürülmüş və 1,3 milyard funt istiqraz yenidən satılmışdır ki, bu da ötən ildəkindən 6,3 dəfə və ötən ildəkindən 57 faiz çoxdur.

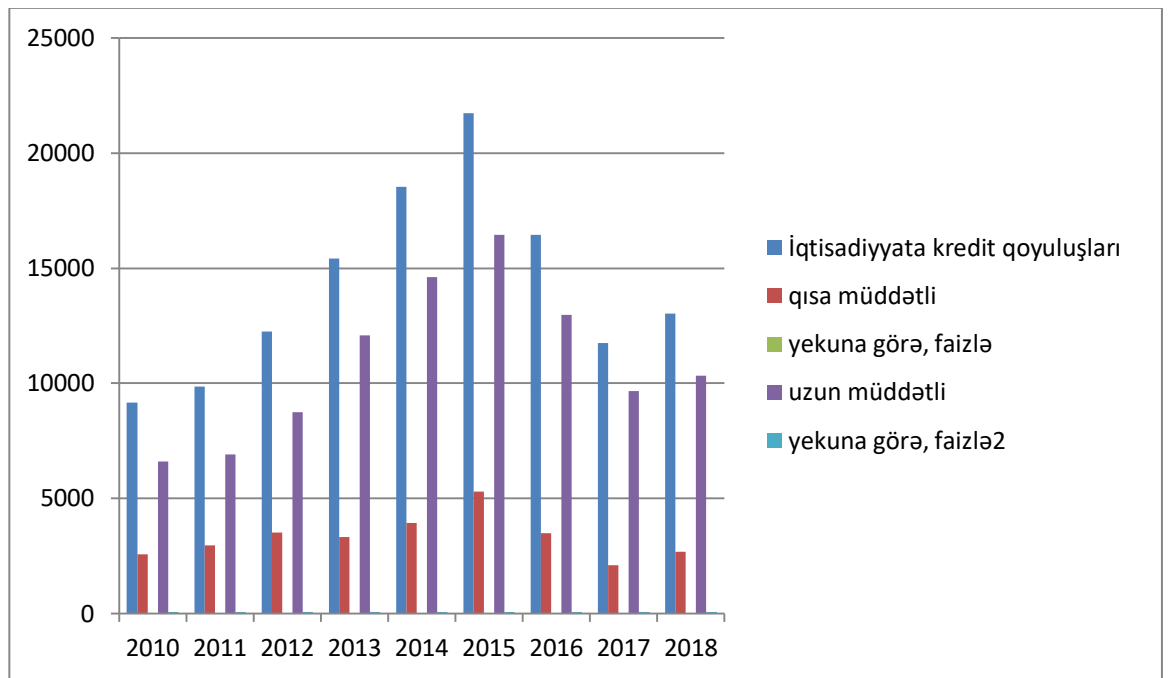
Bu müddət ərzində korporativ istiqraz bazarının ən likvid aləti olan AİF istiqrazlarının ticarət həcmi keçən illə müqayisədə 47 faiz artaraq 1,1 milyard manata çatmışdır və bu da bütün mövcud qiymətli kağızlar bazarının tarixində ən yüksək göstəricidir. Bu müddət ərzində AİF-nin istiqrazlarına 40,2 mln manat investisiya qoyulub, bu vasitələrin təkrar bazarı isə keçən illə nisbətdə 53 faiz çoxalaraq 1,1 mlrd manata çatmışdır.

Mərkəzi Bankın 2014-cü ildə inflyasiyanın birrəqəmli göstəricisi üzrə reallaşdırdığı pul-kredit strategiyası yumşaq və stimullaşdırıcı olub, həmçinin Maliyyə Nazirliyinin mühafizəkar kredit siyasətinin tətbiqi dövlət qiymətli kağızlar bazarının ölçüsünə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edib və qiymətli kağızlar bazarının dövlətə aid olan hissəsinin seqmenti 41 faizdən ibarət olub, 4,2 milyon manata çatmışdır. Bununla da REPO əməliyyatları və geri qaytarılma əməliyyatları istisna olmaqla, dövlət qiymətli kağızları sektoru cari ildə 29% 615 mln.manata qədər artıb.

Eyni zamanda 80,3 milyon manat dəyərində qiymətli kağızlar seqmentinin Maliyyə Nazirliyi tərəfindən ən aşağı riskə sahib vasitələr yerləşdirilmiş, bu növ alətlərin təkrar bazar ticarəti isə 27,6 milyon manat məbləğində olmuşdur.

Həmçinin, Mərkəzi Bankın qeydiyyatı bir əvvəlki ilə nisbətən 47 faiz azalaraq, bu məbləğ 158.1 milyon manat olmuşdur. İl boyu, 3,5 milyard manat həcmində repo / əksər əməliyyatlar reallaşdırılmışdır ki, bu da keçən ilə nisbətə 46 faiz azdır. Bundan əlavə, birinci dəfə xarici məzənnə və əmtəə bazlı törəmələri qiymətli kağızlar bazarında ticarət fəaliyyəti tənzimlənmişdir və 204,7 milyon manata çatan valyuta bazarı törəmə qiymətli kağızlar fəaliyyətlərinin ehtiva edir. İqtisadiyyatda kredit qoyuluşlarının həcmi ildən-ilə artmaqdadır və aşağıda göstərilən bu artım trendini görə bilərik.

Qrafik 1: İqtisadiyyata kredit qoyuluşları (ilin sonuna, milyon manat)

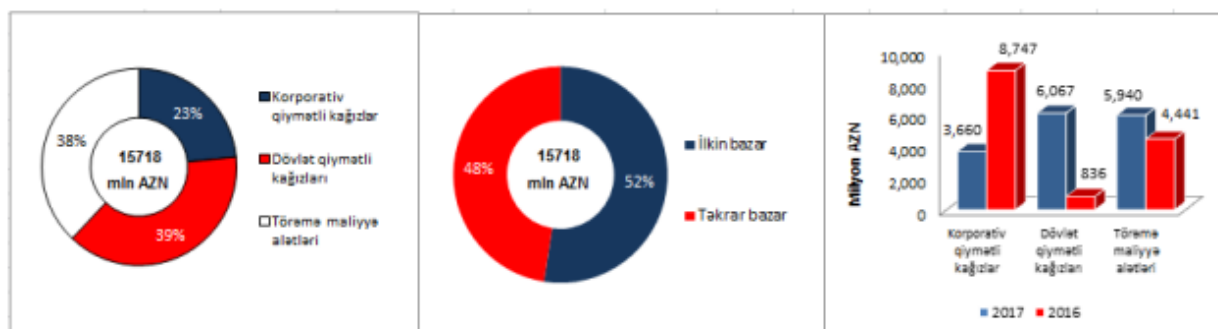
Mənbə: Azərbaycan Statistika Komitəsi

2017-ci il üçün qiymətli kağızlar bazarı artımı ilə müsbət miqdar və keyfiyyət dəyişiklikləri qeyd edildi. Sözügedən bazar 2017-ci ildə 2016-cı ilə nisbətə 12% çoxalaraq 15,7 mlrd. Manata çatmışdır. Bu dövrdə qiymətli kağızlar bazarı bir daha artaraq 47% çoxalaraq 7,5 mlrd. manata çatmışdır. Ümumi mənada,

dövlət qiymətli kağızlar bazarı sözügedən dövrdə qiymətli kağızlar bazarının korporativ hissəsi 7,3 dəfə, isə 2,8 dəfə çoxalmışdır.

Şəkil 5. Qiymətli kağızlar bazarının ümumi icmal

Ümumi göstəricilər						
	2017		2016		məbləğ üzrə fərq	bazar payı (%)
	əqd sayı	məbləğ (AZN)	əqd sayı	məbləğ (AZN)		
Korporativ qiymətli kağızlar	2,948	3,659,905,187	3,235	8,746,935,151	-58%	23%
İlkin bazar	167	2,267,877,497	628	8,248,026,100	-73%	
Təkrar bazar	2,781	1,392,027,691	2,607	498,909,051	2,8 dəfə	
Dövlət qiymətli kağızları	1,096	6,066,555,138	282	836,158,060	7,3 dəfə	39%
İlkin bazar	998	5,980,256,709	228	690,245,560	8,6 dəfə	
Təkrar bazar	98	86,298,429	54	145,912,500	-41%	
Törəmə maliyyə alətləri	83,939	5,940,130,521	45,833	4,440,667,091	34%	38%
Repo/əks-repo	51	51,551,163	2	2,064,764	25 dəfə	0.3%
Qiymətli kağızlar bazarı	88,034	15,718,142,010	49,352	14,025,825,065	12%	100%
İlkin bazar	1,165	8,248,134,206	835	8,938,271,660	-8%	
Təkrar bazar	86,869	7,470,007,804	48,496	5,087,553,406	47%	

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarlarına nəzarət palatası

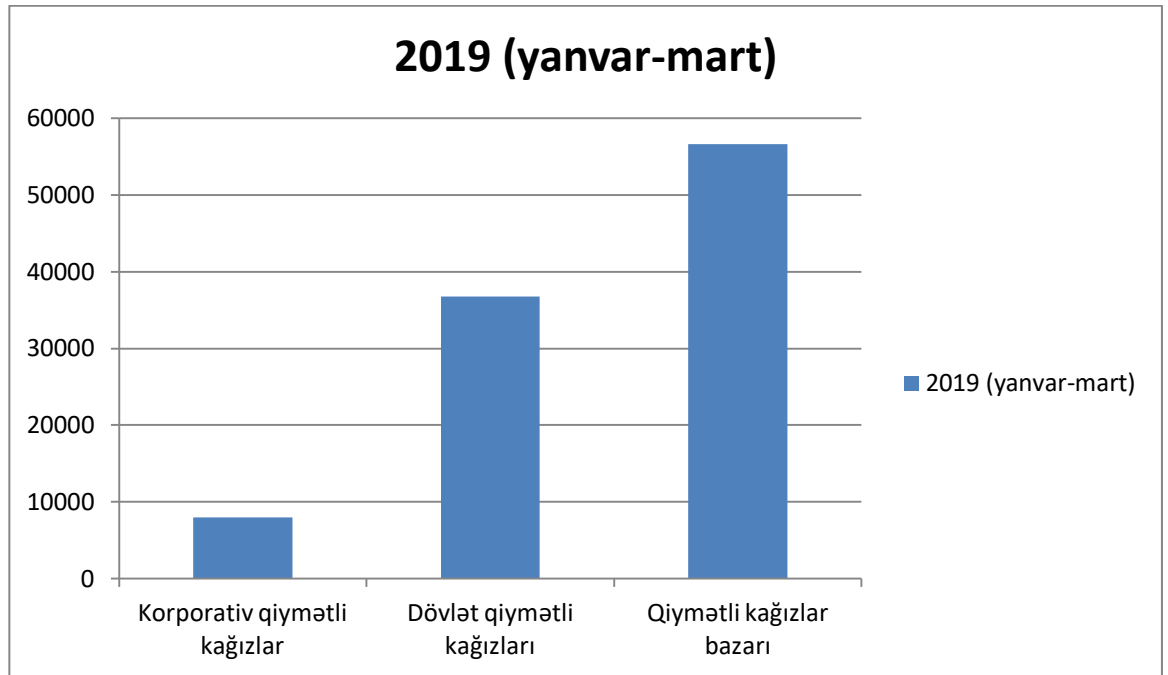
<https://www.fimsa.az/assets/upload/files/MBND%20Trade%20hesabat%202017.pdf>

2016-2017-ci illərdə - korporativ qiymətli kağızlar bazarının səhm sektorunda real sektor nümayəndələrinin və maliyyə institutlarının birja bazarında sermayesini artırma cəhdləri nəticəsində 2,2 dəfə 2 milyard artdı. Manatın təsirini aldı. Nağd kapitalın, xüsusən banklar tərəfindən kapital tələblərini ödəmək üçün, fond bazarının artması üçün mühüm amil olmuşdur.

Ümumi mənada, ilk səhm bazarında bağlanmış əqdlərin tutumukeçən hesabat ili ilə nisbətdə 1,3 dəfə çoxalaraq 1,9 mlrd. manat olmuşdur. Bununla da,

belə nəticəyə gələ bilərik ki, respublikamızın maliyyə bazarının tərəqqidə olan bazar formasına tətbiq olunması və dövlətin başqa aidiyyəti təşkilatlarının tərəqqisiməqsədilə mühüm fəaliyyətlərin reallaşdırılmasının müşahidə edə bilərik.

Qrafik 2: Qiymətli kağızlar bazarının segmentlərinin göstəriciləri (yanvar-mart 2019)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarlarına nəzarət palatası

<https://www.fimsa.az/assets/upload/files/Yanvar%20-%20mart%202019.pdf>

2.3. Azərbaycanca maliyyə bazarı və bank sisteminin inkişafının əlaqəsinin təhlili

Maliyyə bazarının bir hissəsi olan sözügedən bazar qiymətli kağızların sonrakı müalicəsində bazarın aktiv və təcrübəli iştirakçılarının funksiyalarını, eləcə də qiymətli kağızların buraxılması zamanı baş verən əlaqələri əhatə edən konsepsiyadır. Mülkiyyət münasibətləri və kredit münasibətləri xüsusi maliyyə alətləri olan qiymətli kağızlara əsasən meydana gəlir. Qiymətli kağızlar bazarında, qiymətli kağızları (fiziki və hüquqi şəxslərə aid), habelə müxtəlif fond əməliyyatları yerinə yetirməkməqsədilə qiymətli kağızlar və vasitəçilər alan investorları (real və hüquqi şəxslər) var. Onu da bildirmək lazımdır ki, qiymətli kağızlar bazarı dövlət büdcəsi və bank sistemi ilə yanaşı iqtisadiyyatın alternativ

maliyyələşdirmə mənbəyidir. Dövlət büdcəsi, bank sistemi və qiymətli kağızlar bazarı həmişə sıx qarşılıqlı, yəni bir-birini tamamlayır, həm də bir-biri ilə daha çox resurs cəlb etmək uğrunda mübarizə aparır. Taahhüdün və rəqabətin səbəbi eyni istiqamətdə bütün üç kanalın dinamikasıdır. Beləliklə, vergilərin artması və dövlət büdcəsinin genişləndirilməsi bankın və qiymətli kağızlar bazarının resurs bazasını subyektin və əhalinin pulsuz pul vəsaitlərini fermada azaldır. Sermayenin səfərbər edilməsini təşviq edən, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri ilə ehtiyat resursları və bulaqlar özü, perspektivli və rentabelli, dinamik inkişaf edən məhsulun lehinədir. İnvestor real pul qazanmaq üçün dəyərli sənədlərə investisiya edir. Bu, yalnız rentabelli müəssisələr sayəsində reallaşdırılır (Ataşov BX, Novruzov NA, İbrahimov M.Ə., 2014).

İqtisadiyyatda rolunu qiymətli kağızlar bazarının rolunu onun funksiyaları və xüsusiyyətləri ilə ifadə olunur. Qiymətli kağızlar bazarının əhəmiyyətini müəyyən etmək əsas məqsədi azad maliyyə resurslarını səfərbər etmək və bazar iştirakçılarının müxtəlif əməliyyatlarının yenidən ayrılmasını təmin etməkdir. Beləliklə, qiymətli kağızlar bazarı qiymətli kağız təchizatçıları vasitəsi ilə müvəqqəti pulsuz nağd investorların hərəkətində vasitəçilik edir. Buna görə də hədəflərə çatmaq üçün qiymətli kağızlar bazarının vəzifələrini müəyyənləşdirir. Bunlar aşağıdakılardır:

- konkret investisiyalar etmək üçün daimi olmayan pulsuz maliyyə ehtiyatlarını istismar etmək;
- dünya standartlarına uyğun bazar infrastrukturunun inkişafı,
- ikinci qiymətli kağız bazarının inkişafı;
- mülkiyyət əlaqələrinin dəyişdirilməsi;
- bazar sisteminin və idarəetmə sisteminin inkişafı;
- dövlət tənzimlənməsi əsasında fondun kapitalına real nəzarətin təmin edilməsi; - investisiya riskinin azaldılması;
- qiymət qoymanın inkişafı;
- perspektiv inkişaf aspektlərinin proqnozlaşdırılması.

Nəticədə, müəyyən tapşırıqların yerinə yetirilməsi investisiyaların yenidən paylaşılmasını təmin edir. Sərmayə, qiymətli kağızlar bazarında yüksək gəlir təmin edən sahələrə axır. Digər tərəfdən, qiymətli kağızları əldə etmək gücünü təmin etməklə kütləvi mülkiyyəti fond bazarının investisiya prosesinə təqdim edir. Qiymətli kağızların həcmnin fondun və peşəkar vasitəçilərin əlində olması konsepsiyası investisiya prosesini sürətləndirir. Bank - maliyyə vasitəçisi, kredit təşkilatı, müstəsna hüquqlara malikdir və mövcud qanunvericiliyə əsasən aşağıdakı bank əməliyyatları həyata keçirir:

- real və hüquqi şəxslərin pul köçürmələrini qəbul etmək, bu materialları adından və öz hesabına qoymaq və onları doğru və qeyri-sabit yurisdiksiyalara yerləşdirmək;
- Müştərilərə hesabı açıb və ödəniş tətbiq etmək.

Əgər kredit təşkilatları göstərilən əməliyyatlardan birini yerinə yetirmirsə, onlar qeyri-bank kredit təşkilatları kimi təsnif olunurlar. Bank təşkilatları, kredit ittifaqları və birliklər də birləşə bilər. Onlar öz fəaliyyətlərini koordinasiya etmək, kapitalı birləşdirmək, həmçinin iştirakçıların maraqlarının qorunması üçün Assosiasiya çərçivəsində vahid bank və kredit siyasətini həyata keçirmək məqsədi daşıyır. Ölkənin mərkəzi (emissiya) Bankı da "Bank bankı" adlandırılan kredit təşkilatlarında xüsusi yer tutur. O, kreditləşmənin baş əlaqələndiricisi və tənzimləyicisidir, bank nəzarəti orqanıdır. Mərkəzi Bank ölkədə nağd pul və valyuta buraxılışını inhisara salmaq hüququna malikdir, pul-kredit strategiyasını formalaşdırır və reallaşdırır, bank nizamlamasını və kommersiya əməliyyatını, məzənnə nizamlamasını və yoxlamasını reallaşdırır, dövlət qurumlarına maliyyə fəaliyyətlərini yerinə yetirir və pul-kredit əməliyyatlarının rəşadılmasını həyata keçirir. Respublikanın bank şəbəkəsinə Mərkəzi Bank, Kredit qurumları, xarici bankların şəbəkələri və nümayəndəlikləri aiddir. Bu strukturun başlıca səciyyələrindən biri ticarət banklarının kredit fəaliyyətləri də aid olmaqla, bir çox bank fəaliyyətlərində iştirak etməsidir (İsgəndərov R.Ə., Sadıqov R.F. , 2014).

Qeyri-kommersiya bankları Mərkəzi Bankın lisenziyası ilə fəaliyyətini yerinə yetirir. Onlara ixtisaslaşdırılmış investisiya, ipoteka, klirinq bankları, kredit ittifaqları, qarşılıqlı kreditləşmə cəmiyyətləri aid edilir. Qanunvericiliyə əsasən kredit təşkilatları və ikitərəfli kreditləşdirmə təşkilatları Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının lisenziyası olmadan da fəaliyyət göstərə bilər. Əgər bu baş verirsə, onda göstərilən kredit təşkilatları artıq bank olmayan kredit təşkilatı deyil, xüsusi maliyyə-kredit idarəsi (institutu) hesab edilir. Sonuncular sırasına həm də hesab və klirinq evlərini və ya palataları, digər ona oxşar maliyyə-kredit strukturlarını aid etmək olar. Kredit resurslarının formalaşması və istifadəsinin ikitərəfli prosesinə xidmət göstərən kredit bazarı strukturca özünə iki növ bazarı – depozit bazarını və kredit bazarını daxil edir. Depozit bazarı hüquqi və fiziki şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərinin kredit təşkilatlarına cəlb edilməsi əsasında kredit resurslarının mənbələrinin formalaşmasını təmin edir, tələb və təklifi, qiymət və kredit resursları mənbəyinin həcmi müəyyən edir və tənzimləyir. Depozit bazarının əsas aləti depozitlərin növləri, depozit portfeli, faizin uçot dərəcəsi (yenidən maliyyələşdirmənin dərəcəsi), depozit əmanətləri üzrə faizlər və bank əmanətlərinin sığorta normasından ibarətdir. Depozit növlərinin məcmusu kredit təşkilatlarının depozit portfelini təmsil edir. Depozit bazarının tərkibinə həm də öz cari ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədilə vacib olan müştərilərin vəsaitləri aiddir. Kredit təşkilatları tərəfindən müştərilərə cəlb edilmiş vəsaitlər təşkilatların və ev təsərrüfatının kreditləşdirilməsi üçün istifadə edilir. Kredit bazarı kredit resursu formasında borc kapitalının istifadəsi prosesinə xidmət göstərir, yəni kredit təşkilatları tərəfindən iqtisadi subyektlərin müvəqqəti sərbəst vəsaitlərinin konkret qoyuluşunun konkret növünə yerləşdirilməsi, yaxud kreditlərin onların müxtəlif forma və növlərində verilməsi və ya qaytarılması prosesidir. Kredit sahəsində borc kapitalına olan ehtiyac və təklifin təsiri sayəsində nəzarət orqanlarının tənzimləyici tədbirləri və fəaliyyəti nəzərə alınmaqla konkret növ kredit üzrə kredit resurslarının qiyməti müəyyən.

Kredit bazarının əsas aləti onların forma və növləri, kredit portfel, faizin uçot dərəcəsi (yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi), kreditə görə faizin bazar dərəcəsi, ehtiyatlandırmanın məcbur norması və kreditin sığortalanmasıdır. Kredit idarələrinin kreditlərinin müxtəlif növlərinin məcmusu onun kredit portfelini təşkil edir ki, bu da depozit portfel ilə birlikdə kredit bazarında kredit təşkilatının konkret mövqeyini müəyyən edir. Kredit bazarının başlıca funksiyası kredit resurslarının qiymətməmələgəlməsidir. Kreditin qiyməti borc faizi dərəcəsində ifadə olunur. Artıq deyildiyi kimi, o, kredit resurslarına olan tələb və təklifin təsiri altında formalaşır. Lakin borc faizinin bazar dərəcəsinə təsir edən müəyyən amillər də mövcuddur. Bu kimi amillərə aiddir:

- bazar iqtisadiyyatında işgüzar əməliyyatların təşkil olunması;
- böhranın şiddəti;
- respublikanın mərkəzi bankın təyin etdiyi borc faiz səviyyəsinin dərəcəsidir;
- hökumət tərəfindən reallaşdırılan pul-kredit strategiyasının xüsusiyyətləri;
- reallaşdırılan kredit bağlaşmanın təhlükə dərəcəsi;
- kredit bazarımızın şəffaflıq və milli valyutanın mübadiləsi;
- kredit və depozit razılaşmalarının uzlaşması və zamanı;
- kredit şəbəkəsində rəqabət qabiliyyətinin dərəcəsi, bu faktordan borc faizinin kəmiyyətinin əks əlaqəsi izlənilir.

Borc faizi dərəcəsi iki forma alır: bank faizi dərəcəsi və bank olmayan dərəcə. Bank faizi dərəcəsinə aiddir:

- mərkəzi bankın təyin etdiyi dərəcə;
- banklararası bazar dərəcəsi;
- kredit təşkilatlarının təyin etdiyi dərəcə.

Bank olmayan dərəcə bank fəaliyyəti ilə birbaşa əlaqədar olmayan kredit əməliyyatını həyata keçirməyə görə haqq ödənilməsini xarakterizə edir. Təsbit edilmiş və üzən, sadə və mürəkkəb faiz dərəcəsi fərqləndirilir. Təsbit edilmiş faiz dərəcəsi fərqli olaraq üzən faiz dərəcəsi müqavilə fəaliyyəti dövründə dəyişilə

bilər. Borc faizinin mürəkkəb dərəcəsi, sadə dərəcəsindən fərqli olaraq müqavilənin fəaliyyəti dövrü ərzində əldə edilmiş faizin kapitallaşdırılmasını planlaşdırır. Öz məxsusi fəaliyyətlərinə əlaqədar maliyyəni Mərkəzi Bank yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsini müəyyən edir.

Sözügedən məsələ, Mərkəzi Bankın ticarət banklarına və başqa kredit müəssisələrinə kredit təqdim etdiyi faiz dərəcəsidir. Yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsinin həcmi Mərkəzi Bankın yerinə yetirdiyi pul-kredit strategiyasının aləti kimi özünü göstərir və kommersiya bankları üçün onlar tərəfindən depozit qoyulması və kredit imkanlarına görə faiz səviyyələri müəyyən edildikdə nizamlanır. Yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsinin aşağı salınması depozitlərin və kreditlərin ucuzlaşdırılmasına, onun yüksəldilməsi isə kredit resurslarının bahalaşmasına səbəb olur. Yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsinin dəyişdirilməsi vasitəsi ilə dolaylı yolla inflyasiyanın və milli pul məzənnəsinə təsir göstərmək mümkündür. Mərkəzi Bank bir daha maliyyələşdirmə səviyyəsindən başqa uçot səviyyəsini – onlar tərəfindən ticarət banklarının veksellərinin uçotu üzrə əməliyyatların dərəcəsini müəyyən edir. Onun dərəcəsi bir qayda olaraq yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsinə yaxın olur. Dünya bank təcrübəsində həmçinin mərkəzi bank tərəfindən təyin olunmuş başqa oxşar uçot dərəcəsi istifadə edilir: uzunmüddətli və ortamüddətli xəzinə öhdəlikləri üzrə dərəcələr, xəzinə vekselləri üzrə dərəcə, lombard dərəcəsi (sonuncu Azərbaycanda kommersiya banklarının, dövlət qiymətli kağızlarının girovu altında kreditləşdirilməsində istifadə edilir). Banklararası bazar dərəcəsi – banklararası kredit vasitəsi ilə iqtisadiyyatın inkişafının qısamüddətli və uzunmüddətli perspektivinin proqnoz qiymətləndirilməsini əks etdirir. Banklararası faiz dərəcəsinin əsas növləri aşağıdakılardır:

1) LİBOR dərəcəsi banklararası bazarda depozitlərin təklifini (standart pul kütləsi), yəni LİBOR Britaniya bank Assosiasiyası (dollar, yen, funt, avro, Frank və s.) tərəfindən hesablanmış bir neçə valyutada banklararası kredit təklif edir.).

2) LİBİD dərəcəsi banklararası kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsini göstərir. Bir çox ölkələr LİBOR və LİBİB-in xüsusi antikorları üzrə faiz dərəcələrini hesablayırlar. Məsələn, Bakıda BİBORA və MIBID-in dərəcələri müəyyən edilib. Kredit təşkilatlarının təyin etdiyi müştəri əməliyyatlarının dərəcələri depozitlər və kreditlər üzrə dərəcələrə bölünür.

Depozit dərəcələri banklarının istismar etdiyi ehtiyatlar üzrə faiz dərəcələrinin həcmi göstərir. Kredit reytingi borclar üzrə kredit təşkilatı tərəfindən ödənilməli olan kreditin məbləğini xarakterizə edir. Milli Depozit bazarında (depozit bazarında) depozitlər müəyyən şərtlər və məhdudiyyətlərdən asılıdır:

- iqtisadiyyatın biznes və kredit fəaliyyəti; maliyyə bazarında mövcud olan əməliyyatın orta sərfəliliyi;
- bazar mövqeyi və mövqeyi;
- depozitin yerləşdirilməsinin həcmi və müddəti;
- həcmi Mərkəzi bankın yenidən maliyyələşdirmə ;
- inflyasiyanın səviyyəsi və inflyasiya gözləntiləri ;
- dünya və regional kredit bazarlarının vəziyyəti;
- milli valyutanın dönüşüm səviyyəsi və s.

Kredit bazarı, həmçinin faiz riskini özündə ehtiva edən bank riski ilə xarakterizə olunur. Sonuncu kredit təşkilatının riskinin azaldılmasını və ya əmanətə əsasən faiz səviyyəsinin və faiz artımlarının dəyişməsi nəticəsində əldən çıxmış faydanı göstərir. Məhz bu səbəbdən də dünya səviyyəsində sınaqdan keçirilmiş sığorta metodologiyası, kredit resurslarının qiymətləndirilməsi və zərərin əvəzinin ödənilməsi üsulları vasitəsilə faiz riskinə nəzarət etmək vacibdir.

Respublikamızın Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası daşınan bazarın, investisiya fondlarının, sığorta, kredit ittifaqlarının (bank, qeyri-bank kredit qruplaşmalarının və Poçt rabitəsi operatorunun) fəaliyyətini, valyuta fəaliyyətini və ödəniş sistemlərini (bundan sonra-maliyyə bazarları) sistemin şəffaflığını və rahatlığını lisenziyalaşdırır.

FƏSİL 3. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MALİYYƏ BAZARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarının perspektiv inkişaf yolları

Son illər iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin istiqamətində aparılan tədqiqatlar nəticəsində ölkənin iqtisadiyyatı müxtəlif sahələrdə böyük inkişaf göstərmişdir. Məsələn, hər il ümumi daxili məhsul və sənaye istehsalının artması, milli valyutanın alınması, kiçik və orta təşkilatların təkrar emal edilməsi, xarici investisiyaların axını artırılması, milli bank sistemi yaradılacaq və s. göstərilə bilər. Bundan əlavə, dövlətin özəlləşdirilməsi səhmləri (çeklər), dövlətin özəlləşdirmə variantları, səhmdar təşkilatının hissələri, kredit ittifaqlarının depozit sertifikatları damarda qalmışdır.

Əlavə edilməmiş, Azərbaycan Respublikasında təşkil edilmiş qiymətli kağızlar bazarının yaradılmasına dəstək vermişdir. Cavabımız 2011 - 2011-ci illərdə Prezident yanında Azərbaycan Respublikası Hökumətinin qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Bu proqramın icrası ilə bağlı vəzifələr aşağıdakılardır:

- müasir ticarət şəbəkəsinin tətbiqi yolu ilə beynəlxalq və hüquqi institusional təcrübəyə müvafiq olaraq ticarət potensiallarının və törəmə maliyyə vasitələrinin genişləndirilməsi;
- Qiymətli kağızların hüquq çərçivələrinin və mühasibat sistemlərinin tənzimlənməsi;
- Vahid mərkəzləşdirilmiş depozit şəbəkəsinin formalaşdırılmasının dövlət sənədlərinin hesabına həyata keçirilməsi;
- Regional sahədə maliyyə vasitəçiliyinin xidmətlərinin əhatələndirilməsi;
- İnvestisiya fəaliyyətinin nizamlanmasının hüquqi strukturunun təyini;
- Qarşılıqlı investisiya fondlarının və başqa kollektiv investisiya sistemlərinin (mülk İnvestisiya fondları və s.) səmərəliliyini nizamlayan məcburi normativ-hüquqi infrastrukturun meydana gəlməsinin inkişaf etdirilməsi;

- Kiçik və orta müəssisələr üçün alternativ fond ticarət platformasının yaradılması, fond bazarında maliyyə resurslarının artırılması və təşviqi;
- Bazarda informasiyalarındüzgün, tam və zamanındameydana gətirilməsi və məlumatlandırılması;
- bazarda inkişaf etmişsosial praktikabarəsində müasir qanun layihəsinin yaradılması və təqdimi;
- Optimal qiymətli kağızlara giriş və qeydiyyat sistemi, qiymətli kağızların Beynəlxalq Reyting sisteminin tətbiqi (İSİN-kodlar);
- İnvestisiya yatırımcılarının hüquqlarının müdafiəsi şəbəkəsininformallaşdırılması;
- qiymətli kağızlar bazarında təcrübəli fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması prosedurlarını, Qiymətli kağızlar bazarının təcrübəli və real iştirakçıları üçün məxsusi təlim sistemlərinin reallaşdırılmasını, Azərbaycan kapital bazarlarının potensiallarını və s.qəbul edilməsi

Bu məsuliyyətlərə laiqincə cavabdeh olmaq üçün aşağıdakılar yerinə yetirilir:

- qiymətli kağızların ticarət, depozit şəbəkələri ilə elektron ödəniş formaları ilə daşınması və avtomatlaşdırılmış ticarət formalarının tətbiq olunması.
- korporativ qiymətli kağızlar ilə repo ticarət şəbəkəsinin işlədilməsi, və bunun sayəsində də fond bazarında yeni maliyyə vasitələri qrupunun ticarətinə potensiallar meydana gətirir.

Sözügedən dövrdə Bakı Fond Birjası valyuta və əmtəə törəmələri ticarəti üçün yeni platforma istifadəyə verməyi planlaşdırır. Yeni sistem fərdi və institusional investirlərə BFB-də müvafiq bazar meylərləri tərəfindən likvidlik verilməsi şərti ilə valyuta, eləcə də qiymətli kağızlar malların ticarəti üzrə sövdələşmələr bağlamaq imkanı verəcəkdir.

Likvidliklə təmin edilmiş korporativ istiqrazların və Azərbaycan İpoteka Fondu istiqrazlarının Bakı Fond birjasının ticarət platformasının subyekti kimi istifadə edilməsi üçün zəruri texniki və hüquqi bazanın, həmçinin korporativ qiymətli kağızlarla repo əməliyyatlarının formallaşdırılmasına başlanılmışdır. 2014-

cü ildə Dünya Bankının kapital bazarlarının müasirləşdirilməsi layihəsi ilə sözügedən bazarın integrasiya olunmuş ticarət, uçot və idarəetmə sistemlərinin alınması həyata keçirilmişdir. Satınalma prosesi nəticəsində Koreya Fond Birjası qalib elan edildi. Şirkətlə müqavilə 2015-ci ilin yanvarında imzalanıb. Sistemlər 2015-ci ildə quraşdırılıb və 2016-cı ildə istismara verilib.

Baxılan dövrdə qiymətli kağızlar bazarının alınıb-satılması və sonrası arxitekturasını sadələşdirmək və optimallaşdırmaq məqsədilə qiymətli kağızlarla mütəşəkkil qiymətli kağızlarda bağlanmış qiymətli kağızlarla sövdələşmələrə yeni yanaşmaya başlanılmışdır. Yeni hesablaşma sistemi qiymətli kağızlarla mühasibat və klirinq əməliyyatlarının aparılması zamanı birbaşa emal prinsipləri əsasında vəsaitlərin və faktoring əməliyyatlarının bloklanması praktikasının tətbiqini təmin edir. Beləliklə, yeni hesablaşma sistemindən irəli gələrək repo-nun ilkin bazarında əməliyyatlar və dövlət əməliyyatları ticarətə başlamazdan əvvəl qiymətli kağızların və pul axınlarının bloklanmasını, korporativ qiymətli kağızların ilkin bazarını, ticarət başlayana qədər qiymətli kağızları bloklayan artıq bazar əməliyyatlarını isə əlavə iş günündə vəsait təmin etməyə imkan verəcək.

Maraqlı tərəflərlə (Maliyyə Nazirliyi, Milli Depozit Mərkəzi, Bakı Fond Birjası mərkəzi bank, brokerlər və digər tərəfdaşlarla) korporativ və dövlət qiymətli kağızların yeganəşəbəkəsi depozit sisteminin yaradılması üzrə kompleks fəaliyyət planı hazırlanıb və müzakirə olunub. Plan Milli Depozit Mərkəzinin bazasında Mərkəzi Depozitariya sisteminin təşkili üzrə hüquqi və müəssisə tədbirlərinin reallaşdırılmasını planlaşdırır.

Bununla yanaşı, ehtimal olunur ki, ölkədə fəaliyyət göstərən digər depozit zonaları Mərkəzi depozit sistemə üzvlük prinsipini rəhbər tutacaqdır. Ən öndə gedən beynəlxalq praktikaya müvafiq olaraq qiymətli kağızların Mərkəzi depozitariyasının əməliyyatlarını myerinə yetirilməsi məqsədilə normativ-hüquqi baza "Qiymətli kağızlar bazarı barəsində" qanun layihəsində ehtiva olunur. Qiymətli kağızların ticarət platformalarının regional əhatəsi qiymətli kağızlarla ticarət, uçot və qeydiyyat proseslərinin avtomatlaşdırılması hesabına genişlənir. Milli Depozit

Mərkəzinin Naxçıvan Muxtar Respublikasındakı filialı avtomatlaşdırılmış mərkəzi depozitar sistemə qoşulmuş, filial əməkdaşlarının məsafədən çıxış sistemindən istifadə üzrə peşə vərdişlərinin və biliklərinin artırılması üzrə treninqlər keçirmişdir.

Bununla paralel olaraq, regionlarda Qiymətli kağızlar bazarının immunitetlərindən istifadəyə insanları həvəsləndirmək məqsədilə informasiya-maarifləndirici tədbirlər keçirilir. İnvestisiya şirkətlərinin fəaliyyətinin hüquqi əsasları dövlət proqramının 5.1-ci maddəsinə müvafiqşəkildə yaradılmış qiymətli kağızlar bazarı barəsində qanunda əksini tapıb. Mühüm normativ-hüquqi aktların 2012-ci ildə siyahısı müəyyənləşdirilib və normativ-hüquqi əsasınınyaradılması və normativ bazanın tamamlanması üçün onların hazırlanmasına başlanılıb. Beynəlxalq ekspertiza" kapital bazarlarının modernləşdirilməsi prosesi"layihəsinə daxil edilib. İnvestisiya fondlarının aktivlərini idarə edən şirkətlərin fəaliyyətinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi əsasiformalaşdırılmışdır.

Müasir maliyyə vasitələri bazarda, o cümlədən törəmə bazarlar (fyuçers və opsiyonlar), Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar kadrlar tətbiq ediləcək, bununla birlikdəsözügədən bazarın elmipaktik bazasının yaradılması üzrə ali təhsil müəssisələrində müvafiq istiqamətin inkişafı həyata keçiriləcək. kağız bazarında elektron informasiya mübadiləsi, eləcə də digər sirlərin tətbiqi və inkişafı təmin ediləcək.

Əsas məqsəd fond bazarının uğurla reallaşdırılmasını təmin etmək, eləcə də dünya kapital bazarında onun mövqelərinin möhkəmləndirilməsidir. Sözügədənhədəflərə çatmaqüçün aşağıda göstərilən tədbirlər reallaşdırılacaqdır:

- qiymətli kağızlar bazarının dövlət sahəsinin genişləndirilməsi;
- qiymətli kağız bazarında ən müasirvasitələrin istehsalı texnikasının işlənilib yaradılması, qiymətli kağızların idarəsiməqsədiləsərfəlivəziyyətin təmin olunması, Qiymətli kağız bazarının təcrübəli iştirakçılarının işinin stimullaşdırılması;
- qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və investorların hüquqlarının məhkəmə müdafiəsi;

- Uzun zamanlı investisiya təhlükələrinin aşığı salınması, yeni investorlar üçün maliyyə alətlərinin hazırlanması;
- İnstitusional kağız təklifinin dəstəklənməsi məqsədini tamamilə istisna etmək;
- Fond bazarının ticarət sistemlərinin gələcək inkişafı;
- fond bazarı infrastrukturunun inkişafını sürətləndirmək, kapital axınının və investisiya resurslarının ucuzlaşmasını təmin etmək;
- fond bazarının nizamlanması formalarının işlənilib hazırlanması. Bütün bunların əsas səbəbi fond bazarı zəif inkişaf edib və bu sahədə zəif normativ baza mövcuddur.

Xarici investisiyalar sahəsində ən mühüm və mühüm yerlərdən biri ümumdünya bank və maliyyə institutlarıdır. Azərbaycanın investisiya fəaliyyətində müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar iştirak edir. Bu təşkilatlar müəyyən layihələrə kreditlər ayırır və texniki yardım göstərirlər. Dünya Bankına, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasına (MAR), Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına (AYİB) Beynəlxalq Valyuta Fonduna (BVF) və İslam İnkişaf Bankına (İİB) xüsusi üstünlük verilir.

Daxili bazarda keyfiyyətsiz malların olması yerli istehsalçılara mənfi təsir göstərir və bütövlükdə milli iqtisadiyyata neqativ təsir edir. Buna əsasən, kreditdən istifadə məsələsi kompleks şəkildə həll edilməlidir. Azərbaycanın dünya kapital bazarında olması, ilk növbədə, respublikamızın iri kapital ixracatçıları ilə münasibətlərini tənzimləyən hüquqi və iqtisadi texnikalarının yüksəldilməsinə ehtiyac duyur. Burada əsas Yük Azərbaycan dövlətinə məxsusdur.

Beləliklə, dövlət xarici birbaşa investisiyaların ölkənin bazar iqtisadiyyatına verilməsi üçün mövcud imkanlardan istifadə etməli və respublikada investisiya şəraitinin inkişaf etdirilməsi üçün kompleks və sistem tədbirləri görməlidir. İnkişaf etmiş maliyyə bazarlarında bütöv bir iqtisadi sistem inkişaf etməlidir, o cümlədən Azərbaycana güclü xarici kapital axını olmalıdır.

Ölkələrin dünya iqtisadiyyatındakı təcrübəsini nəzərə alaraq, aşağıdakı ümumi prinsipləri nəzərə alaraq, Azərbaycanın xarici iqtisadi fəaliyyətə və xarici investorlara effektiv yanaşmasını nəzərə almaq lazımdır:

- milli iqtisadiyyatımız şəfəf olmalıdır;
- respublikada iqtisadi əməliyyatların nizamlanması üsulları beynəlxalq hüquqa və beynəlxalq praktikaya müvafiq olmalıdır;
- İqtisadiyyatın və xarici ticarət əlaqələrinin quruluşu respublikanın iqtisadi gücünə, onun daxili ehtiyaclarına və Beynəlxalq əmək paylaşımı imkanlarına əsaslanmalıdır;
- beynəlxalq səviyyədə iqtisadi münasibətlərin inkişaf etdiyi şəraitin reallaşdırılmasına imkan verir;
- dünya ölkələri ilə olan əlaqələr kimi etnik, siyasi və psixoloji amillərlə yox deyil, iqtisadi effektivlik və vacibliyə təvəllül və fəaliyyət göstərməlidir;
- respublikanın milli maraqlarını güdən ümumdünya və regional iqtisadi təşkilatlarda və qruplaşmalarda iştirak etməlidir;
- ümumdünya ölkələri ilə münasibətləri, eləcə də iqtisadi-ticari əlaqələr hər zaman strateji məqsədləri və elmi-texniki inkişafın nailiyyətlərini diqqətdə saxlamalıdır;
- respublikanın iqtisadi mühafizəsini təmin etmək lazımdır. Beynəlxalq inteqrasiya sistemində iştirak edərək, maliyyə bazarının inkişafını sürətləndirmək məqsədilə xarici investisiyaları təşviq etmək lazımdır. Buna əsasən, dövlətimizin ölkəyə xarici şirkətlərin cəlb edilməsi üçün bir çox üstünlükləri var:

1) Azərbaycan var coğrafi mövqeyi, eləcə də təbii sığ əməkdaşlıq ilə inkişaf etmiş beynəlxalq nəqliyyat şəbəkələri (hava, su, dəmir yolu və avtomatlaşdırılmış yolları, neft və qaz kəmərləri) və xarici ölkələrlə münasibətləri inkişaf etdirir;

2) Azərbaycan güclü təbii-iqtisadi potensiala (zəngin mineral ehtiyatlara, münbit torpaqlara, səmərəli təbii-iqlimə, zəngin və ucuz işçi qüvvəsinə və s.) malikdir;

3) Azərbaycanda müasir texniki-iqtisadi bazası olan sənaye, istehsal və infrastruktur obyektləri mövcuddur;

4) Azərbaycan bir sıra sahələrdə güclü elmi potensiala və ixtisaslı kadrlara malikdir;

5) ölkədə bazar münasibətlərinə keçidlə bağlı iqtisadi tənzimləmələrin reallaşdırılması (mülkiyyətin özəlləşdirilməsi və özəlləşdirilməsi, qiymətlərin liberallaşdırılması, xarici iqtisadi əlqələrin liberallaşdırılması, bazar infrastrukturunun emissiyası);

6) ölkədə xarici birbaşa investisiyaların cəlbi və lazımi sahələrə tətbiqi, xarici iqtisadi münasibətlərin liberallaşdırılması və tərəqqisi, bir çoxbaşqa hüquqi aktların qəbul olunması və reallaşdırılmasına görə təşkilati-inzibati işlərin aparılması;

7) ölkədə xaricdən maliyyələşdirilən sahibkarlıq əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi ilə məşğul olan təşkilatların yaradılması.

Lakin təhlil onu da göstərir ki, son illər xarici investorlarla yaranmış münasibətlər sistemində bəzi müsbət dəyişikliklərə baxmayaraq, hazırda mövcud olan üstünlük və imkanlar kifayət qədər tam və məhsuldar deyil. Onu da bildirmək lazımdır ki, respublikamızda əlverişli iqlim dəyişikliyi formalaşmasına təsir göstərən ən vacib faktorlardan biri gömrük və güzəştli vergi ödəniş sistemlərinin tətbiqidir. Hamımızın bildiyi kimi, gömrük-tarif strategiyası iqtisadi siyasətin reallaşdırılması üçün vasitələrdən biridir və bu azalmanın həyata keçirilməsi gələcəkdə müsbət təsir göstərəcəkdir. Lakin daxili bazarın strukturuna, iqtisadiyyatın cari vəziyyətinə, tələbatına və təklifinə əsaslanan çevik, çoxsəviyyəli, lakin fərqli tariflər sistemindən bu endirimlərin tətbiqi zamanı xarici ticarət rejimlərinin və ümumdünya qruplaşmalarının məsuliyyətlərini diqqətə almaqla istismarı daha effektiv olardı.

Vergi sahəsində 30% - dən çox payı olan xarici investorlar və aparıcı dövlətlərdə fəaliyyətdə olan xarici investorlar 5 il üçün vergilərdən azad olurlar və növbəti 5 il ərzində 50% endirim ödəyirlər. Xarici investorların Azərbaycan iqtisadiyyatına diqqətini artırmaq üçün institusional tədbirlər görülməlidir. Bu istiqamətdə atılan ilk mühüm addım 1-ci beynəlxalq biznes Konqresi olub-1990-cı ilin oktyabrında Bakıda. Bu konqresdə iştirak etmək üçün 80 ölkədə 800 dəvət göndərilmişdir. Əslində, 700 şirkətdən 400 nəfər 43 ölkədə iştirak etmişdir. Qurultayda ilk çıxışlar çox olmuşdur. Konqres dünya şöhrətli şirkətlərin diqqətini Azərbaycana cəlb etmişdir. Beləliklə, respublikamızda qiymətli kağızlar bazarının inkişaf üstünlükləri bir çox dövlət orqanlarının, milli qanunvericiliyin, insan fəaliyyətinin və digər amillərin işindən asılıdır. Mövcud bazarda ən fundamental təşkilati işlər görülmüş, sıfırdan bazar infrastrukturunu yaradılmış, hüquqi baza dünyanın hər bir ölkəsindən və ümumdünya maliyyə birliklərindən olan ekspertləri yüksək qiymətləndirmişdir.

3.2.Maliyyə bazarının dövlət tənzimlənməsinin və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Ölkəmizdə maliyyə bazarının tərəqqisininə başlıcatələblərində biri də marka kimi millitəşkilatların və müəssisələrin markasını formalaşdırmaqdır. Səhmlərini səhm bazarında yerləşdirən istiqrazlar buraxmaqdan ötəri investorlar investisiyalardan ucuz maliyyə çəkə bilər və bu, fond tutumunun çoxalmasına səbəb olur. Eyni zamanda, dünya təcrübəsində olduğu kimi, güclü əmtəə ehtiyatları səhm bazarının kapitalizminin artmasına gətirib çıxaran ümumi şirkətlərdən daha bahalıdır. Beləliklə, kiçik investorların borclu qiymətli sənədlərə marağı artır və institusional investorların maraqları onların strateji vəzifələrindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Ümumiyyətlə, onlar üçün marka şirkətlərinin rəhbərliyinə yerləşdirilir və dəyərin gələcək artması nəticəsində qiymətli kağızların satışından faiz əldə etmək üçün əhəmiyyətli bir aktiv olur.

Maliyyə bazarının tərəqqisinin bir hissəsi beynəlxalq standartlara müvafiq qayda ilə korporativ idarəetmə strukturunun inkişafıdır. Ölkəmizdə korporativ idarənin reallaşdırılması həmişə ümumdünya qruplaşmaları ilə həyata keçirilən anlaşılmalarda prioritet məsələ hesab edilmişdir. Çünki hazırki yeni dövr bazar iqtisadiyyatında keyfiyyət idarəetmə sisteminin mövcudluğu investorun diqqətini cəlb edən ən vacib amillərdən biridir. Ölkə daxilində korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, hüquqi bazanın artırılması və dövlət qurumlarının tənzimləyici funksiyaları yaxşılaşdı. Ölkədə bir sıra tənzimləyici qaydalar qəbul edilmişdir.

Bank sistemi Azərbaycanda korporativ idarəetmənin tərəqqisində vacib rol sahibdir. Bundan başqa, effektiv korporativ idarə sahibkarlar və menecerlər arasında yeni ikitərəfli münasibət prinsiplərini öyrənmək üçün əsas təşkil edir və bu, kapitalın icarə səviyyəsini artırır. Dünya təcrübəsi sübut edir ki, bir və yaxud daha artıq müəssisəyə investisiya qoymağı qərara alarkən, investorların dördü üçü istehsalçıların maliyyə meyarlarına böyük diqqət ayırır. Digər tərəfdən, maliyyə sektorunun mühüm bir hissəsi sayılan qiymətli kağızlar şəbəkəsinə ən müasir maliyyə vasitələri daxil edilməlidir. Bu halda dövlət borclarının növləri genişlənir. Əvvəlcə infrastruktur layihələri proqnozlaşdırılan infrastruktur proqramları və layihələri maliyyələşdirmək üçün çap edilə bilər. Əslində bir çox infrastruktur layihələri dövlət büdcəsi tərəfindən tam şəkildə maliyyələşdirilmir. Buna görə investorlar iştirak etmək üçün istiqrazları sərbəst buraxaraq infrastruktur layihəsini investisiya etmək üçün həll ola bilər.

- Dünya təcrübəsində infrastruktur borclarının institusional infrastrukturunu və məqsədli bələdiyyə borcları var. Ölkənin nəqliyyat quruluşunun inkişaf etdirilməsi və gələcəkdə Azərbaycanda müxtəlif layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün inkişaf infrastrukturunu təkmilləşdirilməlidir.
- Bu dəyərli kağız bazarının inkişafına və fərdi investor kimi əhəlinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

- Digər vacib məsələ isə daşınmaz əmlakın verdiyi ipoteka fakturalarının boşaldılmasıdır.
- İpoteka kreditlərinin ən böyük bazarı olan ABŞ-da ipoteka firması daşınmaz əmlak zəmanəti əsasında qiymətli kağızları buraxaraq investirlərə borc öhdəlikləri satır və satışdan qazanılan materiallar banklar tərəfindən ayrılmış ipoteka kreditlərinin bir daha maliyyələşdirilməsinə istiqamətlənir.
- Bu gün Azərbaycanda bu funksiya prezidentin əmri ilə yaradılıb və Azərbaycan İpoteka Fondu(AİF) ilk dəfə ipoteka kreditlərinin bir daha maliyyələşdirilməsini təşkil edir. Qiymətli kağızlar bazarının ipoteka üzrə inkişafı, öz növbəsində, ölkəmizdəki ilk növbədə bazarın inkişafına olduqca yaxşı təsir edir.
- Əhəmiyyətli problemlərdən biri də yeni bələdiyyələrin yeni qruplarının həyata keçirilməsidir. Böyük bir əhali üçün borc sənədlərini buraxa və bələdiyyə proqramlarının reallaşdırılmasını məqsədilə yığılmış materiallardan yararlanırlar.
- Hazırda regionlarda sosial-iqtisadi tərəqqiyə çatmaq ən vacib amillərdən biri biznesdə yeni maliyyə vasitədir olan bələdiyyədən qiymətli sənədlərin buraxılmasıdır.

Azərbaycanda maliyyə bazarlarında investisiya imkanlarının genişləndirilməsi müəyyən problemlərlə qarşılaşıb və bazarın inkişafı üçün aşağıdakıları reallaşdırmaq məqsədilə əlverişlidir:

- İnvestisiya fondları və böyük institusional istiqrazlar bazarı kimi investisiya fondları görünməlidir. İnvestisiya fondları layihəsi iki növ səhmdən (səhmlərdən və səhm sertifikatlarından) ibarətdir.
- Onu da bildirək, tərəqqi yolunda olan bazarlar hazırda Pai (PIF) investisiya sərgilərində genişlənir. PİF-in əsas əməliyyat istiqaməti fərdi investirlərə fərqli qiymətli kağızların və səhmlərin satışı nəticəsində satılmış digər maliyyə aktivlərinin əldə edilməsidir;

- Qiymətli kağızlar bazarında milli və xarici maraqları qarşılaya bilən beynəlxalq və daxili investisiya strategiyasının konseptual istiqamətləri müəyyənləşdirilməli və hazırlanmalıdır;
- Qiymətli kağızlara Borc şəklində vəsait yatıran daxili və xarici investorlara vergi güzəştlərinin genişləndirilməsi və burda olan beynəlxalq təcrübədən istifadə;
- Respublikamızda sözügedən bazarın rəqabət bacarığının artırılması üçün Bakı, Mərkəzi Asiya və başqa qonşu dövlətlərdə ümumdünya qiymətli kağızlar bazarının dövrüyyəsində və inkişafında investisiya resurslarının potensialının artırılması üzrə Tədbirlər Proqramı qəbul edilməlidir;
- Bazar riskləri barəsində informasiyaların elan olunması, ticarətin qiymətli kağızlar bazarına nüfuzu, etik prinsiplərə uyğunlaşdırılmalıdır;
- İnvestorların investisiya yatırımlarının hazırlanması və reallaşdırılması məqsədilə yaradılmış, investisiya və korporativ idarəetmə prinsipinin hazırlanmasına dair milli proqramlar işlənəlməlidir;
- qiymətli kağızlar bazarının ümumi iqtisadi şəraitininə köməyi ilə həqiqi sektorda stimullaşdırılması baxımından tənzimlənməsi;
- Azərbaycan iqtisadiyyatında əmlakın şaxələndirilməsi və orta sinif yaratmaq üçün kütləvi investisiya modelinin tətbiq edilməsi lazımdır;
- Birja bazarının kapitallaşdırılması, bazar qiymətli daşıyıcı bazarların kateqoriyasına keçid edərək qiymətli kağızlar bazarının tərəqqidə olan bazar sinfinə Azərbaycanı daxil etmək üçün ÜDM-nin 30-40 faizə qədər artırılmalıdır.

Sözügedən proses, hazırki Azərbaycan bazarının tutumunun 8-10 dəfə çoxalması mənasına gəlir. Bununla birlikdə, xarici investorların respublikamızın sözügedən bazarında fəallığı ölkənin iqtisadi inkişafının ən mühüm amillərindən başlıcasıdır.

Respublikamızın fond bazarında bəzi məsələlərin olmasının əzərə almayaraq, xarici investorlar və ümumdünya təşkilatlar ölkədə əlverişli investisiya mühitinə

aid olan kapitala investisiya imkanları baxımından perspektivli bir bazarda Azərbaycan bazarını nəzərdən keçirirlər.

Azərbaycanda davamlı qanunvericilik və iqtisadi tədbirlər yerinə yetirilir, xarici və beynəlxalq qruplaşmalarla bazarın tərəqqisi ilə əlaqədar davamlı işlər aparılır, beynəlxalq təcrübə öyrənilir. Bu gün təxminən 2000 səhm cəmiyyəti və minlərlə səhmdarı var. Dövlət Komitəsi səhmdarların hüquqlarını müdafiə edən vahid mərkəzi icra təşkilatıdır. Məhz bu səbəblə, respublikamızdasözügədən bazarda kompleks xarakter və pozitivfərqliliklərə sahib olmaq məqsədilə peşəkar iştirakçıların və tənzimləyici qurumların söylərini birləşdirmək çox vacibdir.

3.3. Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarının beynəlxalq əlaqələrin gücləndirilməsi yolları

Dünyadakı maliyyə əlaqələrinin qloballaşma və digər sahələrə nüfuzuna təsir göstərən bir sıra faktorlar göstərilə bilər. Əvvəla, söhbət dünyanın aparıcı dövlətlərində pul əlaqələrinin və xarici ticarət qısaltmalarımüəyyən dərəcədə yumşalmasına səbəb olur. Bundan başqa, dünyanın öndə gedən maliyyə sahələrində maliyyə-kredit əməliyyatları da tənzimləmə, həm də liberallaşdırmadan təşkil olunmuşdur.

Onu da bildirmək lazımdır ki, kompüter və əlaqə sistemində texnikasının və texnologiyasının tətbiqi mövcud səviyyədə qəbul edilən qəbuledici maliyyə qanunlarının qəbul olunması məqsədilə yetərincə asan, bu səbəblə də dünyada həqiq vaxt dilimində bir ofisin həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Maliyyə bazarlarının institusionalizasiyası haqqında da danışa bilərik. Onu da bildirək ki, hazırki ümumdünya iqtisadiyyatında ümumdünya kapital hərəkəti sahəsində maneələrin azaldılmasına paralel olaraq digər tendensiyalar da mövcuddur. Capitalin beynəlxalq hərəkətinin yüksəlməsi dünyanın müxtəlif ölkələrinin pul və maliyyə iflaslarının dünya səviyyəsinə keçəcəyindən qorxdu. Buna görə öz iqtisadi dayanıqlılığında nehtiyat edən dövlətlər öz daxili bazarlarını xarici faktorların mənfi təsirlərindən mühafizə etməyə çalışırlar.

İndiki dövrdə, bir sıra ölkə müasir dünya iqtisadiyyatının fəaliyyət göstərməsinin əsas şərtlərindən biri olan kapitalın sərbəst hərəkətinin pul vəsaitlərinin idarə edilməsinə nəzarət tədbirləri ilə tamamlanması lazım olduğunu başa düşür. Bununla əlaqədar, "Ən Böyük Yeddi" FATF təşkilatının 1989-cu ildə məqsədi ölkələrin tələbi ilə "çirkli sikkə" ilə mübarizə aparmaqdır. "Pul" yuyulmasına qarşı xüsusi diqqət yetirilmişdir. FATF-la ilə əlaqəli dövlətlər hazırlanmış və 25 simptomla hazırlanmışdır və beynəlxalq prosedurlara xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Maliyyə bazarı - maliyyə kapitallarının satıldığı bir bazar. Qloballaşma nəticəsində iqtisadi agentlərin maliyyələşdirmə imkanları milli bazarlarda məhdudlaşır və sərmayəçilər öz ölkələrində və xaricdə öz obyektlərini seçməyə imkan yaradırlar. Buna görə müasir dünya maliyyə bazarları ölkələrin, bölgələrin, sahələrin və iqtisadi resursların rəqabət qaydalarına uyğun maliyyə ehtiyatlarınınəldə olunması və paylanması mexanizmini təmsil edir. Nəticədə beynəlxalq səviyyədə kredit materialları, ödəniş və ödəmə prinsipləri təmin etmək məqsədilə kreditorlar və borclular arasında iqtisadi əlaqələr yaradılıb. Aydın olduğu kimi, ümumdünya maliyyə bazarlarında reallaşdırılanəməliyyatlar milli maliyyə bazarlarının xüsusiyyətlərinin davam etdirilməsini və inkişafını görür. Dünya maliyyə bazarları vasitəsilə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- ölkələr arasında maliyyə resurslarının hərəkət mexanizmi;
- maliyyə alıcılarının və satıcılarının qarşılıqlı effektivliyi. Nəticədə, maliyyə aktivlərinin qiyməti, həmçinin müxtəlif pul əməliyyatları gəlirləri;
- bazarda likvidliyini artıran, maliyyə resurslarını yenidən satma imkanı verən əlavə investorların bazarda iştirakı;
- artan investisiya imkanları nəticəsində maliyyələşdirmə prosesində dövryyənin dəyərinin azaldılması;
- maliyyə kapitalının sənaye kapitalının ötürülmə sürətinin artırılması;
- aktivlərin beynəlxalq səviyyədə dəyişdiriləsisayəsində bazar iştirakçılarının investisiya profilinin ümumi təhlükəsiniminimuma salmağaşərait yaradır.

Banklar eləcə dəbaşqa maliyyə-kredit ittifaqları vasitəsi ilə maliyyə resurslarını toplayan və yenidən maliyyələşdirən ümumi yerli və beynəlxalq maliyyə bazarları ümumi maliyyə bazarının səviyyəsində reproduksiya prosesini təmin etmək üçün funksional baxımdan nəzərdən keçirilə bilər.

Dünya maliyyə bazarında, müxtəlif fəaliyyətlər arasındakı qarşılıqlı əlaqənin və bazarın bir hissəsinin qarşılıqlı əlaqəsinin bazarın strukturunun vahid təsnifatını nəzərdə tutmaq çətin olur. Buna görə də, beynəlxalq maliyyə bazarının strukturunu tam şəkildə aydınlaşdırmaq üçün dünyanın bir çox maliyyə bazarından bir neçə meydanı ayırmaq üçün yararlanacağıq. Beynəlxalq maliyyə bazarının bölmələri və bu segmentdə istifadə olunan alətlərin növləri alətlərin növünə və digər xüsusi meyarlara görə. Maliyyə bazarı maliyyə vasitələrinin dövriyyəsi müddəti baxımından pul bazarı və kapital bazarına bölünür.

Pul bazarında qalan sənədlər bir il müddətinə ödənilir. Kapital bazarında bir ildən artıqdır ki, alətlər dövriyyədədir. Pul bazarları öz kapitallarının likvidliyinə tənzimləmələr etmək üçün kommersiya banklarını və digər yönümlü şirkətləri təşkil edir. Dəyişikliyin müxtəlif yollarla həyata keçirilməsi mümkündür: istiqrazların paylanması, qiymətli kağızların verilməsi və satışı. Buna baxmayaraq, kapital bazarlarında həyata keçirilən hər bir fəaliyyətin ilk hədəfi orta və uzun zamanlı üstünlüklərdə yaxşı hesablanmış gəlir riski əldə etməkdən ibarətdir.

Müəyyən edilmiş xidmət növünə əsasən maliyyə bazası iki daxili bazar və qiymətli kağız bazarlarına bölünür, hər biri fərqli maliyyə kapitalları bazarlarının məbləği hesab olunur. Birincil və ikincil maliyyə bazarları da fərqlənir. Əlbəttə ki, maliyyə alətinin bazarda ilkin yerləşdirilməsi aparılır. Bütün sonrakı əməliyyatlar bazarda yenidən satılır. Korporativ quruluşa görə dünya maliyyə bazarı təşkil birja bazarına və ya bazara , eləcə də sövdələşmələrin bilavasitə yaxud hansısa vasitə ilə yerinə yetirildiyi qeyri bərabər bazarına bölünür.

Maliyyə bazarı da başlıca olaraq (ilk) maliyyə vasitələri bazarına və törəmə maliyyə vasitələri bazarına həsr olunur. Törəmə bazarı bazarında qiymət alətlərin əsasını təşkil edən əsaslı aktivlərin dəyərindən asılıdır. Bunlar dünya maliyyə

bazarında dolaşan alətlərin müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Dünya maliyyə bazarının tərəqqihərəkətliliyininbütüntutumu, iştirakçıların miqdarı, xüsusiyyətləri və bölgələrin cazibə sürəti ilə səciyyələnir.

Beynəlxalq maliyyə bazarında daimi olmayanazad maliyyə resursları kreditorlar tərəfindən yenidən bölüşdürülür və bu prosesdə müxtəlif iqtisadi agentlərin birləşmələrirol alır.

Praktikada onlar kreditorlar, borclar və onların aktivlərini müxtəlif iqtisadi məsələlər üzrə həm təsərrüfat subyektlərinə, həm də dövlətə təqdim edə bilərlər. Məsələn, sənaye və kommersiya şirkətləri, fərdlər, dövlət, yerli hökumətlər, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondukimi ümumdqnya qruplaşmaları dünya maliyyə bazarlarına belə çıxa bilər. Beynəlxalq təşkilatların, müxtəlif ölkələrin hökumətlərinin və yerli administrasiyaların borclarına uyğun olaraq, vətəndaş maliyyə sahəsi təşkilatlarına xidmət etmək. Vəziyyətdən asılı olaraq, eyni mövzu müxtəlif rollarda, birlikdə və ya davamlı şəkildə fəaliyyətdə ola bilər. Buna misal olaraq, bankların öz tərəfdaşlarına maliyyə vasitəçisi kimi borc verə bilərlər, müştərilərə istiqraz sənədlərinin yerləşdirilməsinə kömək etməsini və banklararası kredit münasibətlərindəki güzəştləri göstərə bilərik.

Dövlətlər həm borclu, həm də borclu ola bilərlər. Beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə bazarların effektivliyini tənzimləyir və nəzarət edirlər. Ümumdünya maliyyə bazarlarında funksiyalar xüsusi çətinliyi ilə seçilir.Bu səbəbdən həmişə bu prosesdə maliyyə finansçıları iştirak edir. Bu vasitəçilər bazarda, məsələn milli bazarlarda, öz müştərilərinin tapşırıqlarına və onların hesablarına uyğun olaraq öz xüsusiyyətlərini dəyişdirərək və öz hesabları ilə maliyyə aktivlərini və xətlərini alırlar. Vasitəçilər də öz tərəfdaşlarının maliyyə aktivlərinin formalaşmasına kömək edir və müştərilərinə maliyyə bazarında digər iştirakçılara maliyyə aktivlərini satmağa kömək edir və müştərilərin materiallarının təhlükəsiz idarəsinə zəmanət verir.

Maliyyə vasitəçiləri sərmayəçilərə və emitentlərə sözügedən bazarlarda məsrəfləriazaltmağa, həm də varlıq və passiv quruluşunun beynəlxalq növlərə

hesabına riskləri azaltmağa mühit meydana gətirərlər (Богатин Ю.В., Швандар В.А., 2001).

Dünyadakı maliyyə institutları müxtəlif növ təşkilatlar tərəfindən qəbul edilir:

- depozit müəssisələri; müqavilələrlə işləyən müqavilə qurumları;
- qarşılıqlı fondlar;
- digər maliyyə institutları.

Depozit növünə görə maliyyə vasitəçilərinə ticarət və qənaət bankları, kredit birlikləri, ssuda-əmanət assosiasiyasıları tətbiq olunur. Müqavilə üzrə mütəşəkkil təşkilatlar uzunmüddətli razılaşmalar üçün materiallar alırlar və onları kapital bazarına yerləşdirirlər.

Bu növ vasitəçilər sığorta şirkətlərinə və pensiya fondlarına göstərilə bilər. İnvestisiya fondları dedikdə xüsusi hissələrini buraxan və onları sərmayəçilərə satan xüsusi təşkilatlar aydın olar. Bu şəkildə yığılmış materiallar banklarda və ya digər qiymətli kağızlarda saxlanılır.

Digər maliyyə müəssisələri üçün investisiya şirkətləri lizinq və lizinq sahəsində ixtisaslaşan biznes krediti maliyyə şirkətləri, eləcə də idxal və ixrac əməliyyatlarını maliyyələşdirən ticarət şirkətləri üçün də mövcuddur.

Maliyyə bazarında maliyyə bazarında kommersiya banklarının dünya maliyyə bazarında xüsusi yeri var. Böyük mənzildə fəaliyyətlərini yerinə yetirən ticarət bankları həm aktivləri, həm də bağlanmış müqavilələrin həcmi rəhbər tutur. Ticarət banklarının dövlət tənzimlənməsi daha ciddidir. Bununla birlikdə diqqətə alınmalıdır ki, ticarət bankları maliyyə bazarında ümumdünyamünasibətlərinin yaradılmasında fəal iştirakçıdırlar.

Dünya maliyyə bazarı iştirakçıları hədəflərinə əsasən dörd kateqoriyaya ayırır:

- investorlar
- arbitrajçılar

- möhtəkirlər
- xədicələr.

Beynəlxalq bazarda pulların uzun müddətə yerləşdirilməsi azalır. Onlar dünya bazarında vəziyyətin düzgün proqnozunu öz fəaliyyətlərini həyata keçirərkən istifadə edirlər. Dünya bazarında yerini almaq üçün milli maliyyə bazarı ümumi olaraq təhlil olunmalıdır. Arbitraj - faiz dərəcəsinin fərqindən istifadə etmək üçün, maliyyə bazarının ayrı-ayrı bölmələrində eyni zamanda keçmiş mövqeyin açılmasından ibarət olan geniş maliyyə effektivliyində əməliyyatları pisləyir. Arbitraj faiz dərəcəsi çox az olduğundan, böyük əməliyyatlar cəlbədar hesab olunur. Arbitraj birbaşa ilkin investisiya açıqlanmasının və ilk növbədə bazar riskinə qəbul edilmədən qazanc əldə etməsini açıq şəkildə nəzərdə tutur.

Maliyyə bazarında iştirak edənlərdən biri möhtəkirlərdir. Onların məqsədi maliyyə alətləri kursunda fərq hesabına mənfəət verməkdir. Möhtekirlərin səmərəliliyi uzun müddətli açıq mövqelərlə riskin qəsdən qəbul edilməsini nəzərdə tutur. Bu əməliyyatlar həcminə görə fərqlidir. Möhtekir müqavilələri, müvəqqəti tətbiqi istisna olmaqla, üsula da tətbiq edilir.

Ümumdünya maliyyə bazarında fəaliyyətlərin dördüncü aspektinə xedcerləmə, yəni bazar risklərindən müdafiə deyilir. Bildiyimiz kimi hər bir iqtisadi əməliyyat hər zaman riskdən asılıdır. Maliyyə bazarının iştirakçılarının riskə məruz qaldığı müxtəlif yollar var. Bazar riskləri (valyuta təhlükəsi, faiz dərəcəsi təhlükəsi və məzənnə mübadiləsi) ümumdünya maliyyə bazarında (pul və kapital bazarlarında) məxsusivacibiyyətə sahibdir. Xedcirləmə, sorğu riskini vermək üçün operatoru almaq istəmir. Beynəlxalq maliyyə bazarının iştirakçılarının maraqlarının qorunması sahəsində milli xederclassın yaradılması mühüm rol oynaya bilər. Operatorların riskinə qarşı üç davranış variantından birini seçmək imkanı var:

- gözləmə yeri. Bu, riskin aradan qaldırılması üçün qəsdən heç bir tədbir görülməməsi deməkdir. Bu əslində pasif möhtekirlik kimi görünə bilər;

- risk altında olan bütün orqanların tam əhatə dairəsi. Bu, valyuta və faiz dərəcəsi riskinin, hissələrin və başqa qiymətli kağızların tamamilə yox olmasını nəzərdə tutur;

- Risklərin örtülməsinin üstünlükləri ilə müqayisə etmə xərcləri ilə zərərlərin təhlili və xərclənmə riski daxil olmaqla zərərin riski. Demək olar ki, bu ən dəqiq, faydalı və iqtisadi təməl davranışdır. Bu davranış beynəlxalq əlaqələrin qurulması zamanı prioritetdir;

Pul və ya faiz riski açıq vəziyyətdə həmişə yayılmışdır, müdafiə üçün daha açıq mövqeyə müraciət etmək yararlıdır. Beynəlxalq maliyyə bazarı iştirakçıları öz fəaliyyətlərini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirə bilirlər:

- digər fəaliyyətdən asılı olmayaraq, xidmət kimi mikroiklim üsulundan istifadə edilir. Onun müsbət aspekti mövqeyi müəyyən səviyyədə müəyyənləşdirmək və fiduciar alətlər və sığorta vəziyyəti arasında daha uyğun bir dərəcə tapmaqdır;

- ya da global mübadilə və ya faiz mövqeyini dərk etməlisiniz, yəni mikrosirkulyasiyanı həyata keçirməlisiniz, buna görə də xederinin dəyərini saxlayırsınız.

Aktiv və öhdəliklər üçün bu texniki balans sapmaların müntəzəm siyahıya alınmasını tələb edir və nəticələr verən yalnız riskli orqan. Vəziyyət barədə qərar verərkən vaxt nəzərə alınmalıdır. Reyting siyasətinin dəyəri, yəni hər hansı bir risk növü sıfıra bərabər deyil, lakin risk ilə uyğun gəlir. Bundan əlavə, bəndin dəyəri əvvəlcə göstərilir, mümkün zərərlərin həcmi qiymətləndirmək çətindir. Seçkiləri gizlətmənin daha çevik siyasəti xedcərlərdən proqnozlara bağlı olaraq baş verir. Bazarın əlverişli bir şəkildə dəyişməsi gözlənildikdə, bu gəlirləri təkamülündən satmaq mövqeyidir və qəsdən saxlanılır. Bunun əksinə, bazar qeyri əlverişli şəkildə dəyişərsə, mövqe xedcərlənir, bu vəziyyətdə müvəffəqiyyət təxminlərin keyfiyyətindən tamamilə bağlıdır (Manafov, 2011).

Ticarət bankları dünya maliyyə bazarının ən aktiv iştirakçılarından biridir. Bu banklar həm də investorlara, həm də borclarına dünya maliyyə bazarında

vasitəçilik edirlər. Bu məqsədlə banklar müxtəlif institusional fondlardan yararlanmağa bilərlər: beynəlxalq yardım agentlikləri, digər ölkələrdə nümayəndəliklər, filiallar və törəmə müəssisələr, ümumi banklar və digər banklar. Banka aid olan beynəlxalq əməliyyatların ilk formu, bank müxbirləri sistemi vasitəsilə müştərilərin maraqları çərçivəsində valyuta və maliyyə bazarlarında müqavilələrin bağlanmasıdır. Bundan sonrakı fəaliyyət dərəcəsi bankın xarici maliyyə bazarında nümayəndəliyinin açılmasıdır.

Tapşırıqlar pulsuz bank əməliyyatları ola bilər, ancaq bazar haqqında məlumat toplayaraq və xarici dövlətlərdə tərəfdaşların şəbəkəsini genişləndirərək, gələcəkdə bankın filialının açılmasına əsas verir. Bank filialları pulsuz hüquqi şəxslər deyil və baş bank tərəfindən onlara verilmiş səlahiyyətlər əsasında fəaliyyət göstərə bilərlər. Buna görə, bank tərəfindən tənzimlənən bankın tənzimlənməsi və nəzarət sənədlərinin filialları istehsal olunur. Bu səbəbdən, əksər dövlətlər öz sahələrində xarici bank şöbəsinin formalaşmasına imkan yaratmaq istəyirlər.

Törəmə banklar tamamilə və ya bankla bankın münasibəti sayəsində respublikanın digər regionlarında da ola bilər. Bu zaman törəmə quruluş sözü gedəndə dövlətin qanunvericiliyinə müvafiq şəkildə hüquqi şəxs hesab olunur və onun bank və mübadilə həllini tamamilə dayandırır, lakin onun kapitalist mülkiyyəti vətəndaş rezidenti hesab olunur. Bəzi xarici bazarlar üçün törəmə strukturlardan başqa, kommersiya bankları dəniz banklarının təsisçisi ola bilər.

Maliyyələşmənin daha da genişlənməsi və beynəlxalq bank şəbəkəsinin gücləndirilməsi beynəlxalq bankın formalaşmasına gətirib çıxardı. Beynəlxalq bankçılıq digər dövlətlərin bank təşkilatlarını başqa dövlətlərin rezidentləri sayəsində almaq üsulu ilə ümumdünya bazarlarına bank məhsulları və xidmətləri istehsal etməkdir. Ümumdünya bank biznesi bazarın coğrafiyasına və milli tənzimləmə tələblərinə uyğun olaraq müxtəlif formaları ala bilər. Ümumiyyətlə, biz beynəlxalq bank biznesini ikiye ayıra bilərik:

- 1) beynəlxalq pərakəndə bankçılıq;
- 2) dünya üzrə topdansatış bankçılıq fəaliyyəti.

Beynəlxalq pərakəndə bankçılıq, hansısa bir dövlətdə fiziki müştərilərə və kiçik təşkilatlara xidmət etmək üçün bank administrasiyalarının xarici şəbəkə sahibinə məxsusdur.

Onların fəaliyyəti əsasən depozitlərin qəbulu və fərdi istifadə kreditlərinin verilməsi nəzərdə tutulur. Beynəlxalq topdansatış bankçılıq biznesi başqadövlətlərin bank korporasiyalarının sahibinə məxsusdur və digər ölkənin böyük korporativ müştərilərinə xidmət edir. Bu cür biznes kommersiya banklarının investisiya əməliyyatları kimi anlaşılar, yəni ənənəvi xidmətlərin geniş spektri, yəni ənənəvi depozitlər ssuda əməliyyatlarıdır. Bireysel bankçılıqdan fərqli olaraq, məhdud sayda qeyri-bankçılıq şirkətləri maliyyə ehtiyatlarının böyük bir hissəsi və kiçik miqdarda xidmətərcilərin daxil olmaqla, məhdud miqdarda maliyyə resurslarına malikdir.

Onu da bildirək ki, ümumdünya topdansatış bank quruluşları vasitəsilə maliyyə alətləri əsasən hər il milli sərhədlərdən çıxarılır. Bank konsorsiumu milli bazarda mühüm rol oynayır.

Bu, banklara müxtəlif beynəlxalq bankların risklərinin diversifikasiyası və məhdudlaşdırılması yolu ilə kifayət qədər kredit vermək imkanı verir. Ümumdünyasferada bankların fərqli vahidləri qanuni olaraq tənzimlənir.

Beynəlxalq səviyyədə bambonun qarşılıqlı fəaliyyətinin ən yaygın forması sindikatlaşdırılmış bank kreditləri təklif edir. Beynəlxalq sindikatlaşdırılmış kreditlər Londonun mərkəzi şəhəridir. Bazarda göstərilən əməliyyatların həcmi daim artır. Burada tərəqqidə olmuşdövlətlərintəşkilatları sənaye baxımından sayılır, bazarın doksən faiz dərəcələrinin əksəriyyəti bu müəssisələrə düşür. Borclular üçün sindikat kreditinin mövcudluğu yalnız qısa müddətə yox, həmçininuzunzamanlı investisiya projelərinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə materialların cəlb edilməsi imkanından asılıdır. Faiz dərəcələri ümumiyyətlə Risql sığortalamaq məqsədi ilə üzləşir. Bu, banklara pul bazarında və ya ən ucuz alətlər hesabında kreditlərəehtiyat bazası yaratmağa imkan verir. Sindikatlaşdırılmış

borc verən banklar Bank bunun üçün beynəlxalq kredit reytinglərini almır, çünki borcalanın maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini pulsuz təhlil edir.

Sindikat kreditlərinin verilməsi, onun formalaşması müəyyən mərhələdə yerinə yetirilir. İlk mərhələdə bank bankın borclarını menecer kimi idarə edir və borcun məbləğini, ödəniş müddətini və digər şərtlərini nəzərdən keçirir. İkinci səviyyədə kredit sazişi bağlıdır və materialın birbaşa ötürülməsi həyata keçirilir.

Üçüncü mərhələ nəzarət mərhələsidir, cindicate meneceri maddənin dəqiqləşdirməsini və ödəniş prosesini yoxlayır. Sindikat iştirakçıları arasındakı əlaqələr kreditdən sonra dayanır. Kreditin faiz gəlirləri sindikatın iştirakçıları arasında müəyyən edilmiş məbləğə nisbətə paylanır, sindikatın meneceri isə komissiya haqqı tutur. İxrac-idxal bölgələrinin maliyyələşdirilməsi beynəlxalq banklar sayəsində reallaşdırılan əsas xidmətlərdən biridir. Beynəlxalq ticarətin maliyyələşdirilməsi, ölkənin ticarət tərəfdaşlarından daha çox bankın öhtəliyinə daha çətin vəzifələr verir. Bir çox vəziyyətlərdə, eləcə də müxtəlif növ valyutalarda, kredit dərəcələrində fərqlilik, xarici valyuta məzənnəsi və başqa risklər riski mövcuddur. Bankın əsas diqqəti ilk növbədə idxalçıların təcili nəzarəti banklar tərəfindən təsdiqləndiyini bildirir.

Bank siyasətin tərəfinə vuraraq siyasəti dəstəkləyir. Beləliklə, borc ödənişini əhatə edir və müştərinin reqlinqini onun kredit rejimlikilə dəyişdirir. Siyasətin müddəti ümumiyyətlə maliyyələşdirilən məhsulun alıcıya ötürülməsi və düzəliş tarixinə çatması ilə hesablanır. İxracatçı pul siyasətinin ödəmə tarixini gözləmədən pul bazarında pul sata bilər. Belə bir halda bankın ləğvi dərhal ödənilir.

Beynəlxalq maliyyə bazarında bankların fəaliyyəti sindikatlaşdırılmış kreditləşmə və ticarətin maliyyələşdirilməsini sərhədləmir. İnvestisiya və ticarət bankçılıq fəaliyyətlərinin, müəyyən maliyyə üstünlüyünə malik olan universal bankların və onların maliyyə fəaliyyətinin qonşuluq əraziyə inteqrasiyasına banklar beynəlxalq pul bazarının və beynəlxalq kapital bazarının vacib hissələrindən biri kimi özünü göstərir. Bu səbəbdən, banklar yuxarıda qeyd etdiyimiz hər bir sənədləri öz şəxsi mənfəətlərinə və tərəfdaşların maraqlarına müvafiq şəkildə

fəaliyyətlərində fəal şəkildə istifadə etməlidirlər. Bundan başqa, banklar yalnız bu alətlərə investisiya qoymaqla yanaşı xarici banklarda fərqli qiymətli kağızların tənzimləyiciləri kimi çıxış etməlidirlər.

NƏTİCƏ

Tədqiqat işinin yazılması zamanı maliyyə bazarının tərəqqisinin kompleks şəkildə araşdırılması və biznesin əhatələnib inkişaf etməsinə təsirinin nəticələri qeyd olunmuş və sözügedən məsələnin gələcəkdə daha mütərəqqi inkişaf yoluna çatması üçün təkliflər verilmişdir.

1. Maliyyə bazarı, ən effektiv investisiya islahatlarının həyata keçirilməsini qəbul edilmiş və saxlanılan axtarış materiallarını səfərbər edən və investisiyalara çevirən mərkəzdir. Ölkədəki maliyyə bazarlarının tərəqqisi informasiyaların əldə olunması ilə əlaqədar xərcləri minimuma salır, axtarış materiallarını effektiv layihələrlə təmin edir və bunun nəticəsində axtarış materiallarını səmərəli şəkildə bölüşdürür. Maliyyə bazarlarının inkişafı biznesin idarə olunması sisteminin yaradılmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, səhmlər fond birjasına daxil edildikdə firmalar öz fəaliyyəti barədə lazımi məlumatları təqdim etməlidirlər.

2. Respublikamızda maliyyə bazarının yaradılması və tərəqqisi məqsədilə bir çox tədbirlər reallaşdırılmışdır. Sözügedən tədbirlər planı valyuta bazarını, borc və ya kredit bazarlarını, bununla birlikdə sözügedən bazarı (və ya maliyyələşdirmə) özündə ehtiva edir. İndiki dövrdə həmin bazarın strukturu Milli Depozit Mərkəzi, Qiymətli kağızlar bazarının və BFB fəal və aktiv iştirakçılarının digər sistemi ilə təmsil edilir.

3. İnstitusional məsələlərin əksəriyyətinin maliyyə vəziyyətinin olmaması dövlətin biznesin kreditləşdirilməsinin vacibliyini daha da çoxaldır. Əsasən, respublikanın bölgələrinin biznes maliyyə təhlükəsizliyi ilə bağlı ciddi problemləri nəzərə alaraq regionlardan kreditlərin verilməsi istiqamətində proyektlərin maliyyələşdirilməsinə diqqət edilməlidir.

4. Bank sektorunun tərəqqisinin ərhədləyən faktorlardan biri yüksək risk dərəcəsinin mövcudluğudur. Korporativ məsələlər, kapitallaşma səviyyəsi, aşağı likvidlik və masaların aşağı olması, qanunvericiliyin kredit hüquqlarının zəifliyi kredit verilməsindən sonra təhlükələrin çoxalmasına səbəb olur. Biznesin effektivliyi və sahibkarlıq subordinatlarında korporativ idarəetmə səviyyəsi

artdıqca, kredit riski azalacaq və beləliklə faiz dərəcələri azalacaq. Bank əməliyyatlarının icrası zamanı riskləri azaltmaq və kredit öhdəlikləri artırmaq üçün respublikada kredit təşkilatlarının meydana gəlməsi dəqiq olardı. Kredit büroları, kreditörə kredit verənlərin kredit davranışı barəsində hərtərəfli informasiya almağa şərait yaradır ki, bu da kreditlərin ayrılmasına haqqında qərarın qəbul olunmasını çox sadələşdirə bilər.

5. Biznes maliyyələşməsinin mühüm aspektləri fond birjasında qiymətli kağızların paylanmasıdır. İqtisadiyyat üçün vacib nüanslardan hesab olunan qiymətli kağızlar bazarının tərəqqisi ancaq biznesin maliyyələşdirilməsi məqsədilə vəsaitin ayrılmasına deyil, eləcə də iqtisadi həyatın səmərəliliyi və yaranan risklərin azaldılmasına imkan yaradır. Məsələn, banklardan kredit kartlarından kredit kartlarından zəmin kimi yararlanması girova aid olan xərcləri azalda bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “AR-nin Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında” AR Prezidentinin fərmanı, Bakı, 03 fevral 2016.
2. “Azərbaycan Respublikasının Dövlət maliyyəsi haqqında” normativ-hüquqi aktlar toplusu. Bakı, 2010.
3. “Kredit ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (02.05.2000-ci il, № 876 İQ).
4. Abbasov A.B. redaktəsi (2011), Biznesin təşkili və idarə edilməsi. Dərslik. i.e.d., professor, Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, – 464 s.
5. Abbasov A.B., Bakı (2005), «Biznesin əsasları. Dərslik. İ.e.d., professor ümumi elmi redaktəsi ilə, «Nurlan», 656 səh.
6. Abbasov A.H. Bakı (2000), Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri.
7. Abbasov A.H. Bakı (2003), Azərbaycanda maliyyə bazarının formalaşması və bazar iqtisadiyyatında maliyyə-kredit sisteminin problemləri.
8. Ataşov B.X., Novruzov N.A., İbrahimov E.Ə. Bakı, (2014), Maliyyə nəzəriyyəsi. Dərslik.
9. Bağirov D., Həsənlı M. (2011), Maliyyə. Dərs vəsaiti. Bakı,
10. Əliyev A., Şəkərelıyev A. B. (2002), Bazar iqtisadiyyatına keçid: dövlətin iqtisadi siyasəti. 441 s.
11. Hüseynov Ə.M. B.(2009). Maliyyə nəzarətinin hüquqi əsasları.
12. Xankişiyev B.A. Bakı (2006), Sığorta fəaliyyətinin əsasları.
13. İsgəndərov R.Ə. Bakı (2007) Müəssisənin maliyyəsi. Dərslik.
14. İsgəndərov R.Ə., Sadıqov R.F. Bakı (2014), Qiymətli kağızlar və banklar. Dərs vəsaiti.
15. Manafov Q.N. (2011), Sahibkarlıq nəzəriyyəsi /Dərs vəsaiti. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, – 158 s.
16. Rzayevin R.M. redaktəsi. Bakı (2000), Pul, kredit və banklar. Dərslik.

17. Sadıqov M., Bədəlov Ş., Sadıqova Q. (2003), Maliyyə resursları və maliyyə bazarı. B., 75 səh.
18. Sadıqov M.M. (2001) Azərbaycan Respublikasının maliyyə potensialının forma-laşma problemləri. Bakı, «Elm»,– 150 s.

Xarici dillərdə

19. Белоглазовой Г.Н., Кроливецкой Л.П., (2004), М.: Финансы и статистика, Банковское дело. Учебник/Под ред. 2004, 592 с.
20. Богатин Ю.В., Швандар В.А. (2001), Экономическое управление бизнесом: М.: ЮНИТИ-ДАНА, 391 с.
21. Ван. Хорн Москва (1997). "Основы управления финансами".
22. Колчиной Н.В. (2006), Финансы организаций (предприятий). Под ред. проф. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 368 с.
23. Лаврушина О.И. (2002), Деньги. Кредит. Банки. Под ред. д.э.н., профессора. М.: Финансы и статистика, 464 с.
24. Поляка Г.Б. (2003), Финансы. Денежное обращение. Кредит. Учебник для вузов. / Под ред. проф. М.: ЮНИТИ-ДАНА, , 512 с.
25. Поляка Г.Б.. М., (2011), Финансы. Учебник. Под ред
26. Эдвин. Дж. Долан. Москва (1998) "Деньги: банковское дело и денежно-кредитная политика.

İnternet resursları

27. www.ekonomy.gov.az
28. www.iqtisad.net
29. www.businessweek.com
30. www.sahibkar.biz
31. www.stat.gov.az

Əlavələr

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1. Korporativ qiymətli kağızlar.....	27
Şəkil 2. Dövlət qiymətli kağızları.....	28
Şəkil 3. Repo və əks-repo əməliyyatları.....	29
Şəkil 4. Maliyyə bazarının seqmentləri.....	30
Şəkil 5. Qiymətli kağızlar bazarının ümumi icmal.....	35

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: İqtisadiyyata kredit qoyuluşları (ilin sonuna, milyon manat).....	34
Qrafik 2: Qiymətli kağızlar bazarının seqmentlərinin göstəriciləri (yanvar-mart 2019).....	36